

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

КОСТЮК ЮЛІЯ ГЕННАДІЇВНА

Допускається до захисту:
в. о. завідувача кафедри
теорії і практики перекладу
к. філол. н., доцент
_____ А. А. Воловик
(підпис)
«___» _____ 2020 р.

ФУНКЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА
ПОЗНАЧЕННЯ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ ЛЮДИНИ В РІЗНИХ
ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ ПРОСТОРАХ (БРИТАНСЬКОМУ ТА
УКРАЇНСЬКОМУ)

Спеціальність 035 «Філологія»

Спеціалізація 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно),
перша – англійська»

Освітня програма «Англійська та друга іноземна мови та літератури (переклад
включно)»

Магістерська робота

Науковий керівник:
Гнатюк Любомира Ярославівна, професор
д. філол. наук

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою ЄКТ5/за національною шкалою)
Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця 2020

АНОТАЦІЯ

Костюк Ю. Г. Функційно-прагматичні аспекти фразеологізмів на позначення негативних емоцій людини в різних лінгвокультурних просторах (британському та українському). Спеціальність 035 Філологія. Спеціалізація 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська. Освітня програма Англійська мова і переклад. Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2020. – 94 с.

Магістерську роботу присвячено аналізу функційно-прагматичних аспектів фразеологізмів на позначення негативних емоцій людини в британському та українському лінгвокультурних просторах на рівні семантики. У роботі розглянуто вербальні та невербальні засоби вияву негативних емоцій у фразеологічних одиницях як реалізацію прагматичних категорій.

Матеріал дослідження містить англійські та українські фразеологізми на позначення негативних емоцій людини, обрані методом суцільної вибірки з одномовних словників англійської та української мови. Обсяг вибірки становить 641 фразеологічну одиницю (293 в англійській та 348 в українській мові).

У магістерській роботі запропонований авторський розподіл емоцій на негативні / бінарні (позитивні або негативні залежно від контексту, ситуації, тощо) і досліджуються такі емоції: гнів, горе, шок (бінарн.), страх, розпач, сором, відраза, хвилювання (бінарн.) та образа.

Аналіз досліджуваних одиниць показав, що у семантичній організації фразеологізмів, сформованих у британському та українському лінгвокультурному середовищах, наявні як подібні, так і відмінні риси. Відмінності зумовлені особливостями національної культури носіїв досліджуваних мов, що засвідчують факт використання різними етносами різних компонентів, в яких базується прагматичне значення фразеологізмів.

Ключові слова: негативні емоції, функційно-прагматичні аспекти, концепт, фразеологічна одиниця, семантика.

SUMMARY

Kostiuk Yu. G. Functional and Pragmatic Aspects of Phraseological Units Denoting Negative Human Emotions in Different Linguocultural Spaces (British and Ukrainian). Specialty 035 “Philology”. Specialization 035.041 “Germanic Languages and Literatures (including translation), the first language – English. Educational Programme “English Language and Translation”. Vasyl Stus Donetsk National University, 2020. – 94 p.

The Master’s research paper is devoted to the analysis of functional-pragmatic aspects of phraseological units that denote negative human emotions in the British and Ukrainian linguistic and cultural spaces at the level of semantics. The paper considers verbal and nonverbal means of expressing negative emotions in phraseological units as the implementation of pragmatic categories.

The empiric material of the research includes English and Ukrainian phraseological units that denote negative human emotions, selected by continuous sampling from monolingual dictionaries of English and Ukrainian. The sample size comprises 641 phraseological units (293 in English and 348 in Ukrainian).

The Master’s research proposes the author’s division of emotions into negative / binary (positive or negative depending on the context, situation, etc.) and includes the following emotions: anger, grief, shock (binary), fear, despair, shame, disgust, agitation (binary) and offence.

The analysis of the studied units showed that there are both similar and distinctive features in the semantic organization of phraseological units formed in the British and Ukrainian linguocultural environments. The differences are due to the peculiarities of the national culture of the speakers of the studied languages, which prove the fact that different ethnic groups use different components, which laid the basis for the pragmatic meaning of phraseological units.

Key words: negative emotions, functional-pragmatic aspects, concept, phraseological unit, semantics.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	6
ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ.....	11
1.1 Фразеологізм як мовна одиниця вторинної номінації	11
1.2 Проблема співвідношення емотивності й експресивності у фразеології..	13
1.3 Огляд попередніх досліджень фразеологізмів на позначення емоцій.....	15
1.4 Новітні аспекти щодо дослідження фразеологічних одиниць у рамках лінгвістики емоцій (емотіології).....	17
1.4.1 Сучасний стан розвитку лінгвістики емоцій.....	17
1.4.2 Пріоритетні напрями розвитку лінгвістики емоцій	18
1.5 Психологічний аспект вивчення емоцій.....	21
1.5.1 Класифікація емоцій людини	23
1.5.2 Негативні емоції людини	25
Висновки до розділу 1	26
РОЗДІЛ 2 ФУНКЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНІ аспекти ОРГАНІЗАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ ЛЮДИНИ В АНГЛІЙСЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	29
2.1 Функційно-прагматичний підхід до вивчення фразеологізмів на позначення негативних емоцій людини в британському та українському лінгвокультурних просторах.....	29
2.2 Вербальні засоби вияву негативних емоцій у фразеологічних одиницях як реалізація прагматичних категорій	30
2.2.1 Гнів, злість, роздратування	31
2.2.2 Горе, сум, печаль.....	33
2.2.3 Шок, здивування	34
2.2.4 Страх	35
2.2.5 Розпач, зневіра.....	36
2.2.6 Сором	37
2.2.7 Відраза, огида	38
2.2.8 Хвилювання, збудження	38

	5
2.2.9 Образи.....	39
2.3 Невербальні засоби вияву негативних емоцій у фразеологічних одиницях як реалізація прагматичних категорій.....	40
2.3.1 Гнів, злість, роздратування	41
2.3.2 Горе, сум, печаль.....	42
2.3.3 Шок, здивування	43
2.3.4 Страх	44
2.3.5 Розпач, зневіра.....	45
2.3.6 Сором	45
2.3.7 Відраза, огида	46
2.3.8 Хвилювання, збудження	47
2.3.9 Образи.....	48
Висновки до розділу 2	48
РОЗДІЛ 3 ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ В АНГЛІЙСЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ ..	52
3.1 Загальна характеристика ФО на позначення негативних емоцій людини	52
3.2 Фразеологізми на позначення гніву в англійській та українській мовах	55
3.3 Фразеологізми на позначення суму в англійській та українській мовах.....	59
3.4 Фразеологізми на позначення шоку в англійській та українській мовах	63
3.5 Фразеологізми на позначення страху в англійській та українській мовах	66
3.6 Фразеологізми на позначення розпачу в англійській та українській мовах ...	68
3.7 Фразеологізми на позначення сорому в англійській та українській мовах	70
3.8 Фразеологізми на позначення відрази в англійській та українській мовах	72
3.9 Фразеологізми на позначення хвилювання англійській та українській мовах.	73
3.10 Фразеологізми на позначення образи в англійській та українській мовах ...	75
Висновки до розділу 3	76
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	85
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ.....	93

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ФО – фразеологічна одиниця

ФСГ – фразеосемантична група

ФСПП – фразосемантична підгрупа

ВСТУП

Сучасна лінгвістична наука розвивається у межах антропоцентричної парадигми, у якій головною є людина, її душевні вияви, переживання та внутрішній світ у цілому. Не зважаючи на те, що вивченням фразеологічних одиниць займалося чимало науковців, зокрема Л. Г. Бабенко, В. В. Виноградов, О. В. Кунін, Ю. Ф. Прадід, Р. Мун, В. І. Шаховський та інші, проблема відображення емоцій у мові зацікавила дослідників відносно недавно (з кінця 20-го століття) [1; 10; 34; 50; 90; 67].

Окрім того, розвиток міжкультурної комунікації зумовлює потребу вивчення негативних емоцій у різних лінгвопросторах, британському та українському зокрема, як функційно-прагматичних категорій. Це зумовлює необхідність поглибленого вивчення предмету дослідження, а також **актуальність** пропонованої наукової розвідки.

Мета роботи полягає у виявленні функційно-прагматичних особливостей фразеологізмів на позначення негативних емоцій людини в різних лінгвокультурних просторах (британському та українському).

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- сформулювати теоретичні положення роботи, пов'язані із дослідженням негативних емоцій людини, зокрема функційно-прагматичними аспектами у британському та українському лінгвокультурних просторах;
- визначити, які емоції можна вважати позитивними, а які – негативними;
- розкрити питання співвідношення понять емотивності та експресивності у фразеології;
- укласти корпус ФО на позначення негативних емоцій людини в англійській та українській мовах;
- опрацювати методику зіставного опису фразеологічних одиниць;

– встановити та описати групи фразеологізмів на позначення негативних емоцій у зіставляваних мовах щодо функційно-прагматичних аспектів;

– виявити спільні й відмінні риси у формальній і семантичній організації фразеологізмів на позначення емоцій людини на матеріалі англійської та української мов.

Об’єктом дослідження є фразеологізми на позначення емоцій людини в англійській та українській мовах.

Предметом дослідження є функційно-прагматичні аспекти вияву негативних емоцій в англійській і українській мовах.

Досягнення мети та завдань, окреслених у роботі, з урахуванням специфіки дослідження, зумовили використання таких **прийомів** та **методів** лінгвістичного аналізу:

функційний – для аналізу комунікативних намірів адресанта;

дефініційний (дефініція – від лат. definitio; роз’яснення чи витлумачення значення) та *компонентний аналіз* – для визначення елементарних сем, установлення корпусу дослідження;

структурний аналіз (метод синхронного аналізу мовних явищ на основі зв’язків і відношень між мовними елементами) – для опису граматичних конструкцій, якими представлені досліджувані фразеологічні одиниці;

контекстуальний аналіз – для з’ясування лексико-синтаксичної сполучуваності фразеологічних одиниць у відповідних контекстах;

зіставний (контрактивний, типологічний) метод (сукупність прийомів дослідження й опису певних явищ однієї мови через системне порівняння із явищами іншої мови з метою виявлення їхньої специфіки), що дає змогу виявити спільні та відмінні структурні та семантичні риси у складі досліджуваних одиниць двох мов;

кількісний аналіз використовується для виявлення наявності / відсутності, продуктивності / частотності певних структурних і семантичних типів у кожній із досліджуваних мов;

описовий метод є підґрунтям для комплексної презентації результатів нашого дослідження.

Матеріалом дослідження слугує 641 фразеологічна одиниця (293 в англійській та 348 в українській мові), що були вилучені методом суцільної вибірки із лексикографічних джерел (одномовних словників англійської та української мов), зокрема «Oxford Dictionary of Idioms» [107] та «Словник фразеологізмів української мови» за ред. В. М. Білоноженко [101].

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження викладено в доповіді на Міжвузівській науковій студентській конференції «Зіставне вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур» (ДонНУ, Вінниця, 2019 р.) та в доповіді на Міжвузівській науковій студентській конференції «Зіставне вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур» (ДонНУ, Вінниця, 2020 р.).

Публікації. Основні положення магістерської роботи викладено в статтях у збірниках матеріалів Міжвузівської наукової студентської конференції ДонНУ ім. Василя Стуса.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (100 джерел українською, російською, англійською мовами) та списку лексикографічних джерел (2 англійською і 2 українською). Загальний обсяг роботи – 94 сторінки. Основний текст дослідження становить 78 сторінок.

У *вступі* висвітлено актуальність дослідження, мету та завдання роботи, окреслено емпіричний матеріал, об'єкт, предмет, методи та прийоми дослідження, описано структуру магістерської роботи, подано відомості з апробації результатів роботи.

У *першому* розділі здійснено огляд попередніх досліджень, присвячених аналізованій проблемі, визначено теоретико-методологічну базу, на яку спирається пропонована робота.

У *другому* – проаналізовано наявні підходи у вивченні функційно-прагматичних аспектів фразеологізмів на позначення негативних емоцій

людини на основі зіставлення виявів в англійській і українській мовах; аргументовано доцільність та ефективність принципів дослідження.

У *третьому* розділі подано семантичний аналіз ФО, зроблено кількісні підрахунки дослідження та проаналізовано отримані результати.

У *висновках* підбито підсумки проведеного дослідження.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ

1.1 Фразеологізм як мовна одиниця вторинної номінації

Зародження фразеологічної науки пов'язане з ім'ям французького лінгвіста Ш. Баллі, який уперше виділив фразеологію в окрему галузь лінгвістики і визначив її як розділ стилістики, що вивчає зв'язані словосполучення [3, с. 15].

Дослідник англійської фразеології О. В. Кунін визначає *фразеологію* як науку про фразеологічні одиниці (фразеологізми), тобто про стійкі сполучення слів із складною семантикою, що не утворюються за структурно-семантичними моделями змінних сполучень [33, с. 1–10].

В. Д. Ужченко та Д. В. Ужченко наводять такі визначення терміна *фразеологія* у сучасній українській мові:

- 1) розділ мовознавства, що вивчає фразеологічну систему мови;
- 2) сукупність фразеологізмів у мові;
- 3) характерні засоби вираження думки для певного автора, соціальної групи, діалекту тощо;
- 4) нещирий, пишномовний вислів [63, с. 1–6].

Донині не існує загального визначення поняття «фразеологічна одиниця». В. В. Виноградов вважає, що визначення ФО не поступається за складністю визначенню поняття «слово» [10, с. 3–25].

Р. Мун окреслює фразеологізм як нечітку одиницю, що передовсім має два значення: 1) певна манера передачі тих чи інших явищ або предметів дійсності засобами мови; 2) особливе лексичне сполучення слів або фразова лексема, притаманна певній мові [90, с. 3].

У нашому дослідженні *фразеологічна одиниця* визначається як нарізно оформлений, але семантично цілісний і синтаксично неподільний мовний знак,

який своїм виникненням і функціонуванням зобов'язаний фраземотворчій взаємодії одиниць лексичного, морфологічного та синтаксичного рівнів [5, с. 770].

На нашу думку, до специфічних рис ФО належать:

1. *Відтворюваність фразеологізмів у мові*: стійкі сполучення існують у формі готових, створених раніше мовних утворень, які необхідно запам'ятовувати так само, як людина запам'ятовує слова;

2. *Цілісність значення ФО* полягає у тому, що фразеологізми, незважаючи на розчленованість структури, мають цілісне значення, яке, зазвичай, є переосмисленням словосполучення, що має у своїй основі конкретний зміст;

3. *Постійність компонентного складу*, стійкість відрізняє фразеологічні одиниці від вільних словосполучень (взаємозамінність компонентів ФО можлива лише у стійких словосполученнях, які мають таку ж образну структуру та не відрізняються своїм лексико-граматичним складом);

4. *Еквівалентність фразеологізму окремому слову* – більшість фразеологізмів відповідають одному слову за значенням, наприклад, *полізити у пляшку* «розлютитися» [101, с. 421];

5. *Нарізнооформленість ФО* полягає в тому, що до її складу входить як мінімум два словесних компоненти, кожен із яких граматично оформлений як самостійна одиниця, тобто має свій наголос і своє закінчення;

6. *Образність фразеологізму* спричиняється тим, що багато стійких словосполучень не просто називають явища, ознаки, предмети, дії, а й містять певний образ; це стосується, насамперед, фразеологічних одиниць, значення яких утворилися на основі мовної метафори [86], таких як *стріляний горобець* «людина із багатим досвідом» [101, с. 698];

7. *Емоційно-експресивне забарвлення* фразеологізмів виявляється у тому, що вони не тільки називають певні предмети, явища, дії, що існують в об'єктивній дійсності, але одночасно (і насамперед) дають їм суб'єктивну оцінку;

8. *Фразеологічність* значення одного з компонентів є характерною ознакою більшості стійких сполучень (у деяких фразеологізмах вона виявляється в тому,

що його компонент має в мові фразеологічно зв'язане значення, основними ознаками якого є відсутність семантичної самостійності і залежність у виборі лексичного оточення, наприклад, слово *заклятий* уживається лише у сполученні *заклятий ворог*);

9. *Ідіоматичність фразеологізму* означає, що його семантично неподільне значення не збігається із значеннями окремих компонентів, які входять до складу ФО [63, с. 13–15].

Фразеологізм, як і слово, може мати одне або декілька значень, тобто для фразеологізмів характерне явище полісемії.

Полісемія – це наявність у семантичній структурі мовної одиниці двох і більше значень (мовна одиниця позначає два або більше об'єктів) [63, с. 71–76].

Прикладами багатозначних фразеологізмів є: *make someone's toes curl* «bring about an extreme reaction in someone, either of pleasure or disgust; to frighten or shock someone» [107, с. 294]; *аж за голову взятися* «уживається для вираження сильного здивування, переживання, туги, розпачу тощо» [101, с. 61].

Аналізований матеріал засвідчив, що в англійській мові багатозначні фразеологізми трапляються рідше, ніж в українській.

Оскільки людині властиво відчувати не тільки «чисті» емоції (наприклад, у стані афекту людина може відчувати гнів, страх і хвилювання одночасно), то і фразеологічні одиниці на позначення емоцій також можуть мати декілька значень, називаючи окремі емоції (рідко) або різні відтінки однієї емоції, наприклад: *get someone's back up* «make someone annoyed or angry» [107, с. 12]; *вивести з себе* «своєю поведінкою змушувати кого-небудь нервувати, викликаючи почуття гніву, роздратування і т. ін.» [101, с. 65].

1.2 Проблема співвідношення емотивності й експресивності у фразеології

Фразеологізм є одиницею вторинної номінації, в основі якої – образні асоціації, зумовлені бажанням адресанта мовлення експресивно висловити свої думки. Фразеологізм передусім покликаний виражати суб'єктивне ставлення

людини до реалій, а не називати їх, що пов'язано з поняттям емотивності [57, с. 282–284].

О. В. Кунін визначає *емотивність* як «емоційність у контексті мови, оцінка певного об'єкта, вираження почуттів, настроїв, переживань засобами мови. Емотивність завжди експресивна та оцінна» [33, с. 91]. Дослідженням у галузі емотивної фразеології присвячено роботу дослідниці Н. Н. Волкової [12].

Експресивність – це «зумовлені образністю, інтенсивністю або емотивністю виразно-зображувальні якості слова або фразеологізму» [39, с. 93].

Досліджуючи проблему категоризації емоцій у лексико-семантичній системі мови, В. І. Шаховський виділяє клас емотивів і визначає їх як «одиниці мови, у семантичній структурі яких є емоційна складова у вигляді семантичної ознаки, семи, конкретизатора значення, завдяки чому ця одиниця адекватно використовується усіма носіями мови для вираження емоційного ставлення / стану адресанта» [67, с. 24]. Наприклад, англ. *satisfaction* «a happy or pleased feeling because of something that you did or something that happened to you» 'приємне відчуття від того, що ти щось зробив чи щось сталося'; укр. *щастя* «відчуття глибокого задоволення та безмежної радості».

У мовознавстві немає єдиної думки щодо того, чи варто зараховувати до емотивів слова-номінації емоцій, тобто одиниці, які позначають самі почуття, зокрема радість, сум та ін. У пропонуваному дослідженні спираємося на визначення емотивного значення Л. Г. Бабенко, яке тлумачиться як значення, «у якому певним чином представлені, виражені чи означені емотивні смисли» [1, с. 41] і розглядаємо емотивність у широкому значенні, тому до аналізованого матеріалу залучаємо такі фразеологізми, які не містять у собі слів-номінативів емоцій (наприклад, укр. *виводити з рівноваги* «своєю поведінкою змушувати кого-небудь нервувати, викликаючи почуття гніву, роздратування і т. ін.» [101, с. 92]; англ. *go crook* «lose your temper; become angry» [107, с. 65] 'втрачати контроль над собою; ставати злим') а також ті, до складу яких входять одиниці, що позначають власне почуття, емоції чи настрої, наприклад, англ. *angry young man* «a young man who feels and expresses anger at

the conventional values of the society around him» [107, с. 7] ‘молода людина, яка відчуває і висловлює гнів щодо загальноприйнятих цінностей навколишнього суспільства’, (*angry* «full of anger» ‘сповнений гнівом, сердитий’); укр. *злий як чорт* «страшенно злий, сердитий, засмучений ким-, чим-небудь», (*злий* «сповнений гніву, сердитий на кого-, що-небудь») [101, с. 760].

1.3 Огляд попередніх досліджень фразеологізмів на позначення емоцій

За визначенням Л. Р. Сакаєвої, особливий інтерес до вивчення фразеології можна пояснити тим, що у фразеологічних одиницях яскраво виявляється своєрідність побуту й культури народу зокрема. Тому не дивно, що науковці з усього світу і донині працюють над вивченням як фразеологічних одиниць окремих мов, так і над зіставним вивченням фразеологізмів. Іще однією працею, яка становить надзвичайний науковий інтерес та новизну, є робота Міхаєли Карсакової, яка досліджує фразеологізми в сучасних публіцистичних виданнях [85, с. 4–62].

Зіставні дослідження мовних систем дають змогу виявити у них загальні і специфічні риси. В умовах сучасного розвитку національних мов, широкої інтеграції та збагачення культур питання про необхідність оцінки мовних явищ на основі зіставно-порівняльного аналізу набуває особливого значення [53, с. 3]. Тому зіставним вивченням фразеологізмів присвятили свої роботи такі вчені, як Ефа Паучова (німецька та чеська мови) [92, с. 2–94] та Стефані Кайль (німецька та італійська мови) [84, с. 3–249].

Сучасній лінгвістиці притаманний підвищений інтерес до вивчення емоційної сфери життя людини, тому мовознавцями було накопичено багатий матеріал із вивчення емоційно-експресивної лексики. В останні десятиріччя сформувалася нова лінгвістична наука, що називається *лінгвістика емоцій* (емотіологія). Ця лінгвістична дисципліна досліджує особливості лінгвоемоційної картини світу і способи її мовної концептуалізації. Цьому питанню було присвячено низку праць учених, зокрема Д. С. Маркової,

К. Ріхової, О. Г. Сошко, Р. О. Ховпуни, В. І. Шаховського та інших [42; 93; 56; 65; 67].

Проблемам емоційної семантики присвятили свої праці (О. В. Бабенко, Н. І. Бойко, М. І. Лазаріді, А. М. Луханова, О. В. Піняжина, П. О. Селігей та ін.). [2; 7; 36; 44; 46; 54].

Емоції людини також розглядає когнітивна лінгвістика, оскільки мовні засоби доволі масштабно та широко відображають людську життєдіяльність. З погляду когнітивної лінгвістики, емоції – це системи знань про емоційні стани, що перебувають у логічній залежності від цих знань [39, с. 74–80]. Сучасна українська дослідниця Ірина Гоштанар досліджує фразеологізми в лінгвокогнітивному аспекті, розглядає особливості мотиваційних процесів творення, а також з'ясовує символічне значення складових елементів фразеологічних одиниць [18, с. 52–55].

Особливу увагу дослідженню емоцій людини у фразеології приділив Ю. Ф. Прадід, який уклав «Русско-украинский и украинско-русский фразеологический тематический словарь: Эмоции человека», представивши в ньому 414 українських ФО, об'єднаних у 13 тематичних розрядів: 1) відраза, огида; 2) втіха, радість; 3) гнів, лють; 4) захоплення, захват; 5) любов, пристрась; 6) страждання, мука; 7) неспокій, тривога; 8) подив, здивування; 9) презирство, зневага; 10) сором, стид; 11) страх, жах; 12) сум, печаль; 13) відчай, безвихідь [50, с. 95–196].

А. М. Емірова стверджує, що «фразеологія покриває ті ділянки дійсності, які безпосередньо пов'язані з людиною, з її баченням, оцінкою реалій, із психічними особливостями особистості». Також дослідниця підкреслює, що «немало ФО містять у своєму складі флоризми й фауноніми (як *виросла гарбуз на вербі, рубати дерево під самий корінь, пустити гадючку, хоч конем грай*), проте такі предметно-поняттєві зони, як «Флора» і «Фауна», практично не мають вторинних фразеологічних найменувань» [72, с. 29–30].

О. О. Потебня писав у роботі «Думка і мова», що «зміст народної поезії, з якої і бере початок фразеотворчість, становить не природа, а людина, тобто те, що є найважливішим для неї у світі» [49, с. 188].

Зв'язок між людиною і фразеологією пояснює також різноманіття тілесних метафор, що дають поштовх до створення фразеологічних одиниць. Утворення ФО на основі соматизмів досліджує у своїй роботі О. В. Трофімова. Вона аналізує одиниці, в основі яких – зміни у функціонуванні різних фізіологічних механізмів, наприклад, зміни в системі кровообігу: англ. *take your blood boil* 'розлютовувати'; укр. *кров ударила в лице* (до лица, в обличчя і т.ін.) 'хто-небудь перебуває в стані сильного хвилювання, збудження і т.ін'. [62, с. 174–178].

Типовими компонентами, що особливо часто розглядаються у фразеології, є колороніми, оскільки кольори мають певний вплив на мозок і психіку людини. Колороніми у структурі англійських фразеологізмів розглядає у своєму дослідженні І. А. Лагіна. Вона зауважує, що ці одиниці, зокрема *as red as a lobster* «if someone is as red as a lobster, it means that the person is extremely shy or ashamed of smth» 'якщо хтось червоний як лобстер, це означає, що людина дуже соромиться або відчуває сором за щось' можуть вказувати на негативні емоції [35, с. 425–429].

1.4 Новітні аспекти щодо дослідження фразеологічних одиниць у рамках лінгвістики емоцій (емотіології)

1.4.1 Сучасний стан розвитку лінгвістики емоцій

На сьогоднішній день у лінгвістиці емоцій уже існує розроблена методологічна і термінологічна база, системний підхід до досліджень емотивних явищ, практично значуща розробка окремих питань та обґрунтування теоретичних проблем, актуальних для лінгвістики загалом. Ця сфера дає змогу входити у суміжні дисципліни (такі, як соціологія, комунікативістика, музика, валеологія, психологія, а також педагогічна, юридична і перекладацька практика, журналістика, художня творчість, релігійна та світська етика та багато інших) [29, с. 8].

Нинішня динаміка ідей у сфері емотіології є очевидною: у ній відображено значний дослідницький шлях – від категоризації мінімальних елементів одиниць мови (таких, як компоненти значення слова і афікси емоційної оцінки) до опису цілісних категоріальних емоційних ситуацій [61, с. 38–45]. Варто зазначити суттєву різницю між емоціями та одиницями з раціонально-логічним змістом: вони є мінливими та тісно пов'язані з поведінкою адресанта і багато в чому залежать від характеру конкретної ситуації спілкування. Саме тому виділення аспектів дослідження емоційних явищ у мові, мовленні і тексті має доволі умовний характер і, як правило, відображає те домінуюче завдання, яке дослідник виділяє тоді, коли одночасно розглядає цілий комплекс суміжних проблем [29, с. 8].

Емотіологія, що зародилась у руслі структурно-системного мовознавства, стала однією з передових сфер традиційної лінгвістики, завданням якої було дослідження, поряд з логіко-понятійними компонентами суб'єктивних компонентів значення одиниць мови, формування знань про емотивний код мови [29, с. 8].

Вивчення емоцій у мові уможливорює акцентувати увагу на важливих аспектах цієї дослідницької проблеми: складний характер емоційного / емотивного змісту змішаних психологічних станів (С. В. Іванова, О. А. Штеба) [30]; номінативних особливостях, що відображають нюанси емотивної семантики і способи її фіксації в різних мовах (Н. А. Дмитрієва) [20]; емотивних компонентах таких мовних одиниць та видів текстів, які традиційно вважаються беземоційними – у термінології (С. І. Маджаєва; В. Ю. Хлебутіна, О. І. Максименко) [41; 64], у спеціальному дискурсі (М. М. Гавриленко) [14], у граматиці мови (В. І. Озюменко) [45].

1.4.2 Пріоритетні напрями розвитку лінгвістики емоцій

Емоційна сфера мови і мовлення з початку її вивчення в різних науках оцінювалася як найбільш невизначена, складна, що вимагає виходу за звичні наукові рамки і дисциплінарні межі. І нині вона у багатьох дисертаційних роботах визначається як «новітній напрямок лінгвістики», «інноваційний

підхід» і «перспективна тема». Ось чому учені, які одного разу пов'язали своє наукове життя з лінгвістикою емоцій, свідомо або підсвідомо обирають шлях перспектив: динамічного розвитку, постійного оновлення, широти світогляду і постійного новаторства. Учення про емоції з моменту його зародження розглядалося як наука, розвиток та розквіт якої розпочнеться в майбутньому. Психологія емоцій, за словами К. Ізарда, і сьогодні вважається відносно молодого галуззю знання, яка до початку ХХІ ст. «Ледве досягла свого повноліття» [27, с. 4]. У лінгвістиці окремі течії початку минулого століття, за словами В. В. Іванова, «правильно відзначали значущість афективної сторони мови», проте «цей напрям не отримав значного розвитку» [26, с. 39].

Проблеми наукового опису емоцій досі залишаються найскладнішими видами досліджень в усіх галузях знань та сучасної науки. Проте завдяки своїй важкій праці, а також творчій, дослідницькій та педагогічній діяльності і науковим досягненням В. І. Шаховський продемонстрував, що майбутнє можна творити уже сьогодні, тому науковець останні півстоліття приймає виклики часу та створює нові термінологічні та концептуальні інновації, які можна назвати не просто «сучасними», але й навіть такими, які випереджають свій час.

У 70-ті роки ХХ ст. новим та нетрадиційним для лінгвістики того часу був вибір цієї теми, розробка якої завершилася написанням новаторської за своїм змістом дисертації. У ній В. І. Шаховський вперше сформував категоризацію емоцій у мові, запропонував метамову для опису нової галузі лінгвістики, виділив типи емоційної лексики [67]. Як потім зазначила дослідниця Серебрянська Н. А., «ця робота не повинна розглядатися як закінчена праця: ідеї, що в ній закладені, склали фундамент для багатьох лінгвістичних досліджень, які з'явилися набагато пізніше» [57, с. 284].

Як зазначав Ф. Данеш, «cognition and emotion go hand in hand» [79]. Власне, ця ідея з'єднання раціонального та емоційного в людині і стала підґрунтям для початку пояснювальної лінгвістики емоцій. Як наслідок – мовознавці отримали можливість аналізувати сферу суб'єктивності людини, пояснювати природу мовленнєвої експресії, описувати емоційну картину світу

людини, виявляти національно-культурну специфіку концептів [40], аналізувати смислову складову текстів, вивчати способи їх розуміння, типологізувати їх жанрові форми.

Усі мовні рівні беруть участь у формуванні національно-мовної картини світу, однак лексико-фразеологічний рівень є більш пріоритетним, оскільки на відміну від інших рівнів (фонетичного, граматичного і т. ін.), цей рівень пов'язаний безпосередньо з об'єктивною реальністю, та є її віддзеркаленням [33, с. 262].

Отримали обґрунтування і розвиток ідеї вченого В. І. Шаховського про існування емоційних видів мовних дій: «Тепер уже є загальновизнаним такий вид комунікації, як емоційна комунікація, і такі мовні акти, як емотивні» [68, с. 70].

Істотним внеском лінгвістики емоцій у розробку проблем антропоцентричної науки стало виділення емоційної складової різних видів дискурсу (політичного (Є. І. Шейгал) [69, с. 328-365], медичного (В. В. Жура) [25, с. 59-61], спортивного (В. Р. Богословська) [6], міжособистісного (Ю А. Сорокін [55]), романтичного (Т. Г. Ренц) [52], дослідження прагматики мовних дій особистості з урахуванням особливостей її емоційного поведінки (І. І. Чесноков Я. А. Волкова В. В. Леонтьєв) [66; 11; 37]. Вищезазначені питання були інноваційними для свого часу і донині залишаються одними із актуальних питань лінгвістики, як і залишається актуальним завдання дослідження внутрішнього устрою мов загалом.

У межах лінгвістики емоцій окремої уваги заслуговують фразеологічні одиниці. Фразеологізм як засіб мовної виразності уможливорює підкреслити емоційну складову висловлювання, передати стан адресанта та його почуття. До того ж, за визначенням Ентоні Пола Кові: «фразеологія – це єдина галузь лінгвістичних досліджень, що ілюструє кореляцію між мовою та культурою» [76 с. 38].

1.5 Психологічний аспект вивчення емоцій

У сучасній науці існує велика кількість визначень поняття емоцій. Емоції людини можуть розглядатися у філософському, психологічному й біологічному аспектах.

В історії філософії емоції часто протиставляли розуму людини та розглядали як активні сили, здатні керувати думками та вчинками індивіда [82; 74]. На сьогоднішній день достеменно відомо, що емоції не можуть існувати відокремлено від розуму. Емоції (а особливо негативні) часто розглядають як захисні реакції організму на різноманітні подразники та загрози.

З погляду психології, емоції відображають власну значущість людини, а також значущість зовнішніх факторів та внутрішніх процесів для життя і безпеки людини [59, с. 124]. Супроводжуючи майже будь-які вияви активності суб'єкта та направляючи їх на життєво важливі цілі, емоції виступають одним із головних механізмів внутрішньої регуляції психічної діяльності та поведінки.

У психологічних працях негативна емоція визначається також як сигнал тривоги, сповіщення організму про певну небезпеку, загрозу життю та діяльності, який мотивує людину змінити ситуацію, мобілізує ресурси усі її ресурси і є стимулом для самовдосконалення [28, с. 142].

Англійський науковець Ч. Дарвін стверджував, що емоції утворилися внаслідок довготривалого процесу еволюції та є засобом, який допомагає живим істотам встановлювати значущість певних умов для задоволення їхніх нагальних потреб. Це означає, що у процесі біологічної еволюції емоції виникли як засіб, що допомагає оцінювати корисність-шкідливість тих чи інших впливів та направляє на них активність істоти. Елементарні позитивні або негативні емоційні переживання виникають у відповідь на окремі генетично зафіксовані подразники та сприяють активним діям [80, с. 12–96].

У загальному значенні емоціями можна назвати певний клас суб'єктивних психологічних станів, що у формі власне переживань відображають процес та наслідки діяльності людини, які спрямовані на

задоволення її потреб та підтримку здорової та безпечної життєдіяльності особи [57, с. 232].

Суб'єкт, який відчуває певні емоції (почуття, настрої, афекти), перебуває у психічному стані. Наявні в літературі визначення психічного стану прямо або опосередковано підкреслюють складність, багатокomпонентність та багаторівневість станів людини як психічного явища. Саме ці особливості психічних станів, які захоплюють людину цілком на певний проміжок часу, роблять їх важкодоступним об'єктом наукового дослідження.

Найбільш повним і лаконічним видається визначення Н. Д. Левітова: *психічний стан* – це «цілісна характеристика психічної діяльності за певний проміжок часу, яка показує своєрідність протікання психічних процесів залежно від відображуваних предметів та явищ дійсності, попереднього стану та психічних якостей особистості» [57, с. 230].

Все, із чим людина зіштовхується у своєму житті, викликає у неї те чи інше ставлення. Задоволення або незадоволення різноманітних потреб породжує певні специфічні переживання, які поділяються на такі форми: *почуття, емоції, афекти, настрої, та стресові стани* [57, с. 229–232].

Почуття – це ставлення людини до предметів та явищ дійсності, які вона переживає у різноманітній формі. Слова «емоція» та «почуття» часто застосовують як синоніми, хоча почуття є ширшим поняттям відносно до емоцій: *емоція* – це безпосереднє та короткочасне переживання якогось довготривалого почуття, наприклад, гнів може бути миттєвим виявом неприязні до об'єкта ненависті [47, с. 244].

Слово «емоція» (лат. *emeveo* 'вражаю', 'хвилюю') – можна перекласти як 'душевне хвилювання', 'душевний порух'. Зазвичай, виникнення емоцій спричиняється різними явищами навколишньої дійсності. Емоції, що спонукають людину до вчинків, висловлювань та збільшують напруженість сил, у психології називаються *стенічними*. На радіощах людина готова «звернути гори», та «море пішки перейти». В інших випадках емоції характеризуються пасивністю та називаються *астенічними*. Переживання таких

почуттів може розслабити людину та «підкосити ноги зі страху» [57, с. 238–239].

Найсильніші емоційні вияви людини називаються *афектами*. Ці емоційні процеси швидко охоплюють людину та протікають дуже бурхливо. При цьому людина витрачає значну кількість сил. Афекти характеризуються змінами свідомості та втратою контролю над ситуацією і собою. Варто зазначити, що будь-яка емоція може певною мірою протікати в афективній формі (наприклад, афективний захват у концертному залі) [57, с. 237–239].

Настрої являють собою загальні емоційні стани, що впливають на всю поведінку людини протягом значного проміжку часу. Настрій може бути збудженим або пригніченим, серйозним або легковажним, дратівливим або добродушним і т. д. Зазвичай настрої є слабо вираженими та протікають несвідомо. Причини певного настрою не завжди зрозумілі людині, яка його переживає. Часто настрої залежить не тільки від психологічних (невиконана обіцянка, почуття боргу і т. ін.), а й від біологічних факторів (стан нервової системи, загальний стан здоров'я) [там само].

Емоційний стрес – це особлива форма переживання почуттів, що ввібрала у себе риси як афекту (інтенсивність протікання), так і настрою (тривалість протікання). З одного боку, стрес може посилити соматичні можливості людини (увагу, пам'ять, мислення), збільшити мотивацію та швидко змінити психологічні установки. З іншого ж боку, стрес може завдати шкоди організму, в залежності від свого типу. Найбільш руйнівним типом стресу є психічне напруження, результатом якого є невротичні стани [57, с. 243–247].

1.5.1 Класифікація емоцій людини

Для класифікації емоцій людини науковці застосовують різні підходи. Деякі вітчизняні й зарубіжні науковці класифікують емоції, спираючись на сферу явищ, що викликала їх появу. Одну з найбільш повних класифікацій цього типу наводить *Б. І. Додонов*. Він виділяє альтруїстичні, комунікативні,

глицькі, праксичні, пугнічні, романтичні, гностичні, естетичні, гедоністичні та акизитивні емоції [21, с. 71–123].

Загальним є поділ емоцій на базові (первинні) та вторинні. Американський науковець *Р. Плутчік* створив відоме колесо емоцій (див. Схему 1.1), у якій внутрішнє коло – найсильніші вияви емоцій, зовнішнє, відповідно, – найслабші, а пунктирна лінія позначає реакції, що виникають під час певних емоційних переживань. Згідно з теорією *Р. Плутчіка*, 8 базових емоцій – це: 1) страх; 2) злість; 3) печаль; 4) радість; 5) відраза; 6) здивування; 7) довіра; 8) очікування [91, с. 247].

Одним із провідних дослідників сучасності, які займаються питанням емоцій, є *К. Ізард*, який створив диференційну теорію емоцій, у якій він виділяє емоції трьох рівнів: нейрофізіологічного, експресивного та суб'єктивного.

Серед фундаментальних *К. Ізард* виокремлює 11 емоцій [27, с. 1–113]: 1) радість; 2) подив; 3) сум; 4) гнів; 5) відразу; 6) презирство; 7) горе-страждання; 8) сором; 9) інтерес-хвилювання; 10) провину; 11) збентеження.

Відомий американський психолог *П. Екман* описує 6 основних емоцій: 1) гнів; 2) відразу; 3) страх; 4) щастя; 5) сум; 6) здивування.

У своїй роботі «Психологія емоцій» автор описує кожну групу з позиції вміння розпізнавати відчуття у себе, у інших людей та практичного використання отриманої інформації [71, с. 100–240].

Також автор приділив окрему увагу вираженню емоцій засобами міміки [81, с. 207–282].

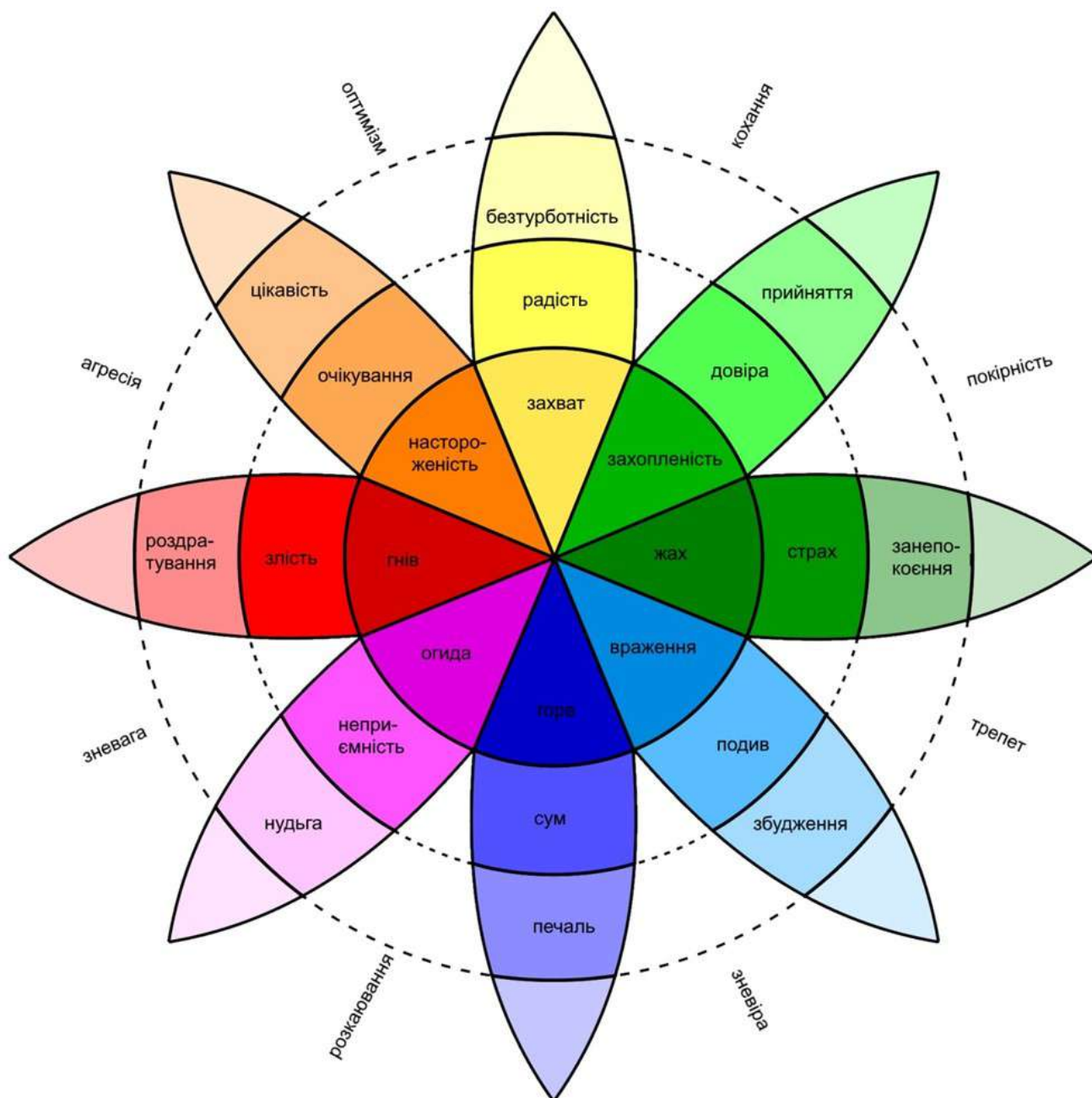

Схема 1.1 Колесо емоцій Роберта Плутчіка

1.5.2 Негативні емоції людини

Проаналізовані у попередньому підрозділі праці з психології емоцій засвідчують, що фундаментальних негативних емоцій виділяється значно більше, ніж позитивних. Наприклад, *Р. Плутчік* негативними емоціями вважає: 1) страх; 2) злість; 3) печаль; 4) відразу; 5) здивування; 6) очікування. Останні дві із перерахованих емоцій можуть бути включені як до позитивних (приємний сюрприз, здивування; очікування добрих звісток тощо), так і до негативних (неприємний сюрприз, шок; очікування поганих новин).

Натомість *К. Изард* до негативних емоцій зараховує: 1) сум; 2) гнів; 3) відразу; 4) презирство; 5) горе-страждання; 6) сором; 7) провину; 8) збентеження; 9) подив.

Як і у першій класифікації, залежно від ситуації, подив може спричинятися позитивними і негативними явищами.

Серед негативних емоцій *П. Екман* виділяє: 1) гнів; 2) відразу; 3) страх; 4) сум; 5) здивування (у негативному значенні).

Іще однією теорією, вартою нашої уваги, є специфічна теорія емоцій, висвітлена у роботі *К. Т. Стронгмена*, відповідно до якої виділяють дискретні та специфічні емоції. Дискретні емоції, наприклад, сором, людина найчастіше переживає внутрішньо, відповідно до своїх моральних принципів і установок. Специфічні емоції не можуть виникнути лише внаслідок роботи людської свідомості, вони безпосередньо викликані соціальними взаємодіями із зовнішнім оточенням (ревності, заздрість та ін.) [97, с. 132–151].

Оскільки єдиної системи класифікації негативних емоцій не існує, відібраний фразеологічний матеріал і проаналізовані концепції емоцій дали змогу виділити підгрупи, що позначають такі фундаментальні емоції, як: 1) гнів, злість, роздратування; 2) горе, сум, печаль; 3) шок, здивування; 4) страх; 5) розпач, зневіру; 6) сором; 7) відразу, огиду; 8) хвилювання, збудження; 9) образу.

З-поміж позитивних емоцій традиційно виділяють захват, захоплення; радість, щастя; закоханість, обожнювання, любов; заспокоєння, полегшення; задоволення, насолоду; зацікавленість, увагу (проте, ці емоції не є об'єктом нашого дослідження).

Висновки до розділу 1

1. Лінгвістика емоцій (ематіологія) зародилась у руслі структурно-системного мовознавства, стала однією з передових сфер традиційної лінгвістики. На сьогоднішній день у лінгвістиці емоцій уже існує розроблена методологічна і термінологічна база, системний підхід до досліджень

емотивних явищ, практично значуща розробка окремих питань та обґрунтування теоретичних проблем, актуальних для лінгвістики загалом.

2. Завдання дослідження внутрішнього устрою мов залишається актуальним і сьогодні. У межах лінгвістики емоцій окремої уваги заслуговують фразеологічні одиниці, оскільки фразеологія – це галузь лінгвістичних досліджень, що ілюструє взаємозв'язок між мовою та культурою [68 с. 38]. Фразеологізм, як засіб мовної виразності, уможлиблює підкреслити емоційну складову висловлювання, передати емоційний стан адресанта та його почуття.

3. Загального визначення поняття «фразеологічна одиниця» донині не існує. У нашому дослідженні ми послуговуємося визначенням В. М. Білоноженко і визначаємо *фразеологічну одиницю* як нарізно оформлений, але семантично цілісний і синтаксично неподільний мовний знак, який своїм виникненням і функціонуванням зобов'язаний фраземотворчій взаємодії одиниць лексичного, морфологічного та синтаксичного рівнів.

4. Фразеологізм є одиницею вторинної номінації, в основі якої – образні асоціації, зумовлені бажанням адресанта мовлення експресивно висловити свої думки. Цей факт зумовлює необхідність дати визначення поняттям «емотивність» та «експресивність». Фразеологізм передусім покликаний виражати суб'єктивне ставлення людини до реалій, а не називати їх, що пов'язано з поняттям емотивності. О. В. Кунін визначає *емотивність* як «емоційність у контексті мови, оцінка певного об'єкта, вираження почуттів, настроїв, переживань засобами мови. Емотивність завжди експресивна та оцінна» [33, с. 91]. *Експресивність* – це «зумовлені образністю, інтенсивністю або емотивністю виразно-зображувальні якості слова або фразеологізму» [39, с. 93].

5. Для того, щоб дослідити фразеологізми, що позначають негативні емоції, спершу було необхідно визначити, які саме емоції є негативними. Оскільки єдиної системи класифікації негативних емоцій не існує, відібраний фразеологічний матеріал і проаналізовані концепції емоцій дали змогу виділити підгрупи, що позначають такі фундаментальні емоції, як: 1) гнів, злість,

роздратування; 2) горе, сум, печаль; 3) шок, здивування; 4) страх; 5) розпач, зневіру; 6) сором; 7) відразу, огиду; 8) хвилювання, збудження; 9) образу.

РОЗДІЛ 2

ФУНКЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ ЛЮДИНИ В АНГЛІЙСЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

2.1 Функційно-прагматичний підхід до вивчення фразеологізмів на позначення негативних емоцій людини в британському та українському лінгвокультурних просторах

Сучасні науковці, відповідно до наявних тенденцій у мовознавстві, орієнтуються на комплексний підхід під час аналізу мовних явищ у рамках функційно-прагматичного підходу. Саме цьому підходу присвятили свої праці такі досвідчені та сучасні науковці, як Дж. Версхурен [98], Л. Я. Гнатюк [17; 83], Дж. Ліч [87], М. Шопек [96] та інші.

Функціоналізм – це такий напрям лінгвістики, який досліджує мову як живий об'єкт, що перебуває у стані перманентних змін та який представляють численні мовленнєві продукти під час відповідних актів комунікації. Вивчення взаємодії мовних елементів із завданнями спілкування, а також умовами, у яких воно відбувається є обов'язковим в рамках функційно-прагматичної парадигми. За останні десятиліття були здійснені численні наукові розвідки, завдяки яким було розроблено методологічний і термінологічний апарат, систематизовано теоретичні засади спілкування в загальному тощо.

У лінгвістиці існують різні трактування терміна «прагматика». У своїх визначеннях науковці намагаються встановити місце прагматики серед інших лінгвістичних дисциплін, а також галузь її досліджень. Дослідниця Н. Д. Арутюнова зазначає, що не існує чітко окреслених контурів прагматики, прагматика включає вивчення цілої низки питань, які пов'язані як із суб'єктом мовлення, так і з адресатом, та їхньою взаємодією і контекстом в окремих ситуаціях [48, с. 15].

Донині не існує єдиної думки дослідників щодо тлумачення терміна «прагматика».

Якоб Л. Мей визначає прагматику як підполе лінгвістики та семіотики, яке вивчає шляхи, за допомогою яких контекст впливає на значення. Прагматика охоплює теорію мовленнєвих актів, теорію розмовних імплікатур, досліджує взаємодії під час актів комунікації, а також охоплює інші підходи до досліджень мовної поведінки у взаємодії з такими дисциплінами, як філософія, соціологія, лінгвістика та антропологія» [88].

На відміну від семантики, яка вивчає значення, що є загальноприйнятим або «закодованим» у певній мові, прагматика вивчає, як зміна значення залежить не тільки від структурних та лінгвістичних знань (граматики, лексики тощо) адресанта та адресата, а й від контексту висловлювання, [94] та звертає увагу на будь-які вже існуючі відомості про комунікантів, можливий намір адресанта та інші фактори [94]. Прагматика пояснює, як користувачі мов долають двозначність виразів, висловлювань тощо, оскільки значення залежить від способу, місця, часу тощо [99].

Здатність адресата зрозуміти інтенцію висловлювання (повідомлення тощо) адресанта називається *прагматичною компетентністю* [77; 78; 89].

Таким чином, під час прагматичних досліджень мають значення принципи інтерпретації мовленнєвих актів, контекст, у якому обумовлюються мовні факти (прагматика трактується на визначенні семантики) та кінцевий ефект мовної комунікації.

У нашому дослідженні ми враховуємо всі вищезазначені фактори, але зосереджуємо нашу увагу здебільшого на двох останніх, а також розглядаємо фактори вербального і невербального характеру.

2.2 Вербальні засоби вияву негативних емоцій у фразеологічних одиницях як реалізація прагматичних категорій

Різні етноси вербалізують психічні стани по-різному, оскільки кожен етнос має свою картину світу, тобто світосприйняття тих чи інших народів відрізняється. Тут має вплив також національна ментальність, яка впливає на людину на всіх рівнях її життєдіяльності (рівень дій, спілкування, думки тощо) [24].

А. Вежбицька відзначає, що «заглиблення у структуру емоцій і природу емоційного життя знаходить народні уявлення про емоції, які кристалізуються в мові, особливо в емоційній лексиці» [9, с. 347].

Завдяки цьому емоційні реакції – це невід’ємна складова ставлення індивіда як до навколишнього середовища, так і до себе самого. Людські емоції відображаються в манері поведінки, ставленні до оточення, рухах, виразах обличчя, і, звісно, у мові [51, с. 370–375].

2.2.1 Гнів, злість, роздратування

Гнів – це бурхливий вияв злості, роздратування, що характеризується активним протіканням та негайною реакцією на подразник. Гнів може мати численні форми вербального вираження. Прикладами фразеологічних одиниць на позначення гніву є: *go crackers* «become insane; go mad; become extremely annoyed or angry» [107, с. 64] ‘збожеволіти; сказитись; стати надзвичайно роздратованим або злим’, *to get a cob on* [105] «be annoyed or in bad mood» ‘бути роздратованим або в поганому гуморі’, *to bent out of shape* [107, с. 22] «angry or agitated» ‘бути злим або схвильованим’, *to lose your nana* [107, с. 197] «lose your temper» ‘втратити самоконтроль; розсердитися’, *вивертати душу* [101, с. 64] «викликати негативні почуття; дратувати», *бити по нервах* [101, с. 29] «своїми діями, словами виводити з рівноваги, дратувати» *виходити із себе* [101, с. 92] «перебувати в стані сильного роздратування, нервового дбудження; втрачати спокій, самовладання, терпіння» тощо.

ФО, які фіксують вербальну поведінку особи, що переживає негативний емоційний стан гніву: *to tear smb off a strip* «to talk angrily to (someone who has done something wrong» [108] ‘дуже лаяти, розпикати, критикувати когось, хто зробив щось неправильне’, *to speak daggers* [109] «to speak harshly or maliciously» ‘говорити зі злостью, зворожістю, казати гнівні слова’, *як на вогні пекти* [101, с. 488] «гнівно кричати на когось; соромити когось тощо».

- *I can't stand to be around my mother these days – she's always speaking daggers because she's so miserable* [109].

- *Може, й Левко. Пан почастував його свинцем, а він у відповідь пече вогнем* (М. Стельмах) [102].

Як зазначалося у наших попередніх дослідженнях: «Концепт *ЗЛІСТЬ* в українській мові може реалізуватися за допомогою символу *ПЕС*, у той час як в англійській мові не спостерігається кореляції між цими поняттями: укр.: *пошитися у собачу шкуру* «стати злим, недоброзичливим, несправедливим і т. ін.» [101, с. 553]. В українській культурі ставлення до пса неоднозначне. Пес може бути символом *злості* (скажений як пес) або *вірності* (вірний як пес). У фразеології української мови образ пса використовується як символ злості» [31].

Також було виявлено цілу низку специфічних фразеологізмів на позначення *гніву*, які часто застосовуються в українському лінгвокультурному середовищі і не мають прямих аналогів у британському. До них належать так звані «лайливі фразеологізми»: укр.: *хай йому грець* [101, с. 169] «уживається для вираження крайнього незадоволення ким / чим-небудь», *бодай тебе лиха година узяла* [101, с. 152] «уживається як лайка з недобрим побажанням», *щоб тобі крізь землю провалитися* [101, с. 572] «уживається для вираження крайнього незадоволення ким-небудь; як недобре побажання комусь та інші» [31].

З погляду прагматики такі фразеологічні одиниці застосовують відповідно до їх кінцевої мети:

1) щоб зняти нервові напруження шляхом висловлювання свого негативного ставлення до певної ситуації:

- *Буде мені чимало мороки та клопоту, їдь, торгуйся з майстрами, гай час... Бодай тебе, бабо, взяла лиха година...* (Іван Нечуй-Левицький «Не той став») [101, с. 152];

2) щоб глибоко вразити, образити того, хто образив адресанта

- *Бодай їх лиха та нещаслива година побила, як вони так знущаються над людьми!..* (Панас Мирний) [101, с. 152].

Для британської культури такі висловлювання є нехарактерними з причини відмінності у менталітеті британців та українців. Під час спілкування британські комуніканти прагнуть як до збереження власного обличчя, так і збереження обличчя співбесідника. До того ж, збереження обличчя є необхідною умовою, без виконання якої неможливе спілкування без порушення культурних норм. Для української ж мови, навпаки, характерний більший ступінь емоційності [16, с. 109–123].

2.2.2 Горе, сум, печаль

За визначенням Академічного тлумачного словника української мови, сум – «це невеселий, важкий настрій, спричинений горем, невдачею і т. ін.; смуток, журба; явище, протилежне радості» [101]. Прикладами фразеологічних одиниць на позначення горя є: *down in the dumps* «(of a person) depressed or unhappy» [107, с. 88] ‘людина в депресії, нещаслива людина’, *dust and ashes* «used to convey feeling of a great disappointment or disillusion about something» [107, с. 88] ‘застосовується для вираження почуття сильного розчарування, смутку’, *cut smb to the quick* «make someone upset» [108] ‘засмутити когось’, *перелогі напали* [101, с. 495] «хто-небудь перебуває у стані депресії, має поганий настрій», *зав’язувати світ* [101, с. 240] «зробити кого-небудь нещасним, позбавити радості», *щербата доля* [101, с. 215] «хто-небудь нещасливий, безталанний».

- *Molly’s been moping around all week, and I have no idea why she’s so down in the dumps* [109].

- *Знову на тебе перелогі напали, никаєш туди-сюди по хаті (Сл. В. Ужченка)* [102].

Низка фразеологізмів на позначення *горя* засвідчує семантичну відповідність фразеологічних номінацій з компонентом *СЛЬОЗИ* у прагматичному значенні *ГОРЕ*: англ. *to burst into tears, to end in tears* «have an unhappy or unpleasant outcome» [107, с. 94] ‘нещасливо закінчитись, закінчити у сльозах’, *vale of tears* «the world regarded as scene of trouble or sorrow» [107, с. 304] ‘бачити навколишній світ у чорному світлі’, *to eat your heart out* «suffer from excessive longing, especially for someone or something unattainable» [107,

с. 92] ‘страждати від надмірної туги, особливо за кимось чи чимось недосяжним’ укр.: *за слізьми світу божого не бачити* [101, с. 24] «нестримно весь час плакати, ридати», *дати волю сльозам* [101, с. 177] «гірко плакати, тужити», *втирати сльози* [101, с. 136] «плакати з горя», *давтися слізьми* [101, с. 188] «марно намагатися стримувати плач» [31].

Як було з’ясовано у попередній науковій розвідці, концепт *ВНУТРІШНІЙ СВІТ* відображено за допомогою атрибутів *СЕРЦЕ* (англ. укр.) і *ДУША* (укр.) у таких фразеологізмах: англ.: *your heart sinks into your boots* «used to express a feeling of sudden sadness or dismay» [107, с. 34] ‘застосовується для вираження раптового почуття смутку або тривоги’, *to tear your heart out* «to make someone very sad» [109] ‘страшенно засмутити когось’ укр.: *виривати душу* «викликати в когось сильні переживання, страждання» [101, с. 83], *гірко на серці* «кому-небудь нестерпно прикро і хочеться плакати, ридати» [101, с. 148], *діймати душу холодом* [103] «боляче вражати кого-небудь, завдавати душевного болю» [31].

2.2.3 Шок, здивування

Шок, здивування – це подвійні, «бінарні» емоції, тобто вони можуть мати як позитивне, так і негативне значення. Часто встановити точне значення ФО на позначення шоку неможливо без знання контексту чи комунікативної ситуації [31].

Наприклад, *out of the blue* «as a complete surprise» [107, с. 55] ‘абсолютно несподівано’:

- *He did not expect his book to do so well, the award nomination came out of the blue for him* [108];

- *For months, she kept saying that she wants to marry Robert, and then one day, out of the blue, she announced that she is moving to Spain alone* [108];

і в сні не бачити [101, с. 25] «не мати змоги навіть уявити чогось»:

- *Тих нинішніх зломиголов (*глибоких ям) по сто та півтораєта метрів ніхто тоді і в сні не бачив* (І. Франко) [102];

- Чого там тільки не було: золото, срібло, каміння дорогоцінне...Таких багатств Пилип і в сні не бачив (М. Гай) [102].

Ми визначили, що концепт *ШОК, ЗДИВУВАННЯ* може реалізуватися за допомогою компонента *ГРІМ* в обох досліджуваних мовах: *a bolt from the blue* «a sudden and unexpected event or piece of news» [107, с. 32] ‘раптова та неочікувана подія або новина’, як *громом уражений, немов громом ударило* [101, с. 129] «неприємно здивований, схвилюваний чим-небудь». ФО цього типу віддзеркалюють прагматичне значення «людина, яка не може зрушити з місця через сильне здивування» [31], однак подібні українські фразеологізми мають негативне значення за визначенням, у той час як англійські можуть мати позитивне значення:

- *We always thought of Michael as a life-long bachelor, so it certainly was a bolt from the blue when he returned from his vacation sporting a wedding ring!* [109].

Продуктивним компонентом, що слугує стимулом до утворення ФО у прагматичному значенні *ШОК, ЗДИВУВАННЯ* є *УДАР*: *you could have knocked smb down with a feather* «smb was greatly surprised» [105] ‘хтось був дуже здивований’, *to knock someone for a loop* «surprise or astonish someone» [107, с. 178] ‘здивувати або вразити когось’, *to knock someone's socks off* «amaze or impress someone» [107, с. 269] ‘вразити когось, справити на когось враження’, як *з-за рогу (мішком) прибитий, як довбнею вдарило* [101] «дуже вражений, приголомшений чим-небудь, схожий на причинного, недоумкуватого».

2.2.4 Страх

Страх є негативною емоцією, це – «стан хвилювання, тривоги, неспокою, викликаний чеканням чого-небудь неприємного, небажаного» [101].

Страх вербалізується як у британському, так і в українському лінгвокультурних просторах здебільшого завдяки вигуківим фразеологізмам, які можуть виражати й інші емоції (здивування, хвилювання тощо) [8]. Прикладами таких ФО є: *oh my God!* «an exclamation of shock, astonishment etc.» [108] ‘вигук, що позначає шок, здивування і т.д.’ *holy cow* «an exclamation of a

great surprise, fear etc.» [109] ‘вигук сильного здивування, страху тощо’, *от тобі й раз!* [101, с. 590] «уживається для вираження занепокоєння, здивування тощо» *ой що ж тільки робиться!* [101, с. 602] «уживається для вираження здивування, обурення, переляку тощо» та ін.

- *Holy cow, the bill for that dinner is nearly \$200!* [109].

- *Що ж це справді робиться? Діду Кузьма, чого ж ви стоїте, як сновиди? Хіба вам повилазило?.. Бийте тривогу! (В. Кучер)* [102].

2.2.5 Розпач, зневіра

Розпач – це стан сильного душевного болю, відчаю, безвихідності [101]. Концепт *РОЗПАЧ* реалізується у таких фразеологізмах: *a counsel of despair* «an admission of defeat, hopelessness, or resignation to a particular negative outcome or situation» ‘визнання поразки, безнадійності або смирення з конкретним негативним результатом або ситуацією’, *despair of (something)* «to view a situation as hopeless» ‘не бачити виходу із ситуації, вважати її безнадійною’, *to drive (one) to despair* «to cause one to experience sadness, hopelessness» ‘змусити пережити сум, безвихідь’, *to fall into despair* «to enter into a state of utter hopelessness, helplessness, and depression» ‘увійти в стан повної безнадії, безпорадності та депресії’, *in the depths of (something)* «in the middle of and wholly consumed by a particularly negative and / or difficult situation or emotional state» ‘бути (цілковито) поглинутим негативною та / або складною ситуацією чи емоційним станом’, *to sink into despair* «to enter into a state of utter hopelessness, helplessness, and depression» ‘увійти в стан повної безнадії, безпорадності та депресії’, *впійматися у сільце* [101, с. 128] «потрапити у скрутне, безвихідне становище», *хоч з шапки вбийся* [101, с. 54] «уживається для вираження дуже скрутного становища, досади», *хоч вішайся* [101, с. 113] «уживається для вираження відчаю, безсилля у зв’язку з неможливістю знайти вихід зі скрутного становища», *хоч на стіну лізь (дерись)* [101, с. 195] «уживається для вираження сильного відчаю».

- *We can't sink into despair just because our sales figures weren't what we were hoping for – we've got to pick ourselves up and do what is necessary to get back on track!* [109].

- *Так .. відьма наробила, що бідна дівка аж на стіну дереться та пробі бажжа пана сотника Уласовича Забрьюху* (Г. Квітка-Основ'яненко) [102].

Як показують вищенаведені приклади, у більшості британських фразеологічних одиниць концепт *РОЗПАЧ* реалізується за допомогою денотативного значення одного із компонентів ФО, водночас в українській мові наявна специфічна група фразеологізмів із часткою *хоч*. Особливістю цих фразеологізмів є реалізація концепту *РОЗПАЧ* за допомогою символу *СМЕРТЬ*. Така тенденція підтверджує, що українці більш схильні вдаватися до крайнощів, ніж стримані британці. Про це свідчить також статистичні відомості, зібрані ВООЗ. Для прикладу, у 2018 році в Україні нараховувалося 22,4 смерті внаслідок суїциду на 100 тис. осіб, а у Великій Британії – близько 11,2 чол. на 100 тис. населення [100].

2.2.6 Сором

Сором можна трактувати як «почуття сильного збентеження, зніяковіння через свою погану поведінку, недостойні дії, вчинки і т. ін.» [101].

ФО, які фіксують вербальну поведінку особи, що переживає негативний емоційний стан: *to cry shame on (upon) smb / smth* «to shame, disgrace, strongly condemn smb / smth» [108] ‘соромити, ганьбити, рішуче осуджувати когось / щось’, повити стидом [101, с. 525] «осоромити, зганьбити кого-небудь».

У більшості відібраних фразеологізмів обох досліджуваних мов виявлена велика кількість невербальних засобів реалізації прагматичних категорій (див. пункт 2.3.6). До ФО, у яких прагматичні категорії концепту *СОРОМ* реалізуються засобами вербальної комунікації, належать також *to wear sackcloth and ashes* [105] «to show by your behaviour that you are very sorry for something you did that was wrong» ‘показувати своєю поведінкою, що вам дуже соромно за те, що ви зробили неправильно’, *ладний крізь землю провалитися*

[101, с. 324] «хтось бажає якомога швидше кудись зникнути через сором, ніяковість і т. ін.).

- *There's no way to turn back time on the way I treated my brother growing up. All I can do now is stay in sackcloth and ashes* [108].

- *Ну, хоч вішайся, хоч крізь землю провалились на якийсь час, щоб усі ті злі язики примовкли* (В. Козаченко) [102].

2.2.7 Відраза, огида

Відраза – це негативне відчуття, пов'язане із неприйняттям когось / чогось, почуття неприязні та навіть зневаги.

Концепт *ВІДРАЗА* має прагматичне вираження у наступних фразеологізмах: *you wouldn't read about it* «used to express incredulity disgust, or ruefulness» [238] 'використовується для вираження недовіри, огида або каяття', *дивитися косо* [101, с. 197] «виявляти незадоволення ким-, чим-небудь, недовіру, відразу у ставленні до когось, чогось».

- *It's been so surreal, all the fame following the outcome of the trial – you would read about it!* [109].

- *Бачу, уже на мене всі косо дивляться: то чого дитина кричить, то нікому пиона стовкти, то печі вимазати...* (Панас Мирний) [102].

Як і у фразеологізмах на позначення сорому, у фразеологізмах на позначення відрази переважна більшість одиниць містить невербальні компоненти, за допомогою яких реалізуються прагматичні категорії (див. пункт 2.3.8).

2.2.8 Хвилювання, збудження

Хвилювання є ще однією так званою «бінарною» емоцією, тобто, хвилювання може мати або позитивний, або негативний ефект на людину [70, с. 172–178]. Хвилювання може визначатися як «нервові збудження, стан неспокою, зумовлені страхом, радістю, тривогою, чеканням і т. ін.» [101]. Таким чином, хвилювання є перехідним станом між спокоєм та іншими емоційними виявами.

Концепт *ХВИЛЮВАННЯ* реалізується у таких фразеологічних одиницях, як *on tenderhooks* «in a state of suspense or agitation because of uncertainty about a future event» [104, с. 288] ‘у стані напруженості чи хвилювання через невизначеність щодо майбутньої події’, *to drop your bundle* «become very nervous or upset» [104, с. 86] ‘дуже рознервуватися або засмутитися’, *to go to pieces* «become so nervous or upset that you are unable to behave or perform normally» [105] ‘настільки рознервуватися або засмутитися, що втратити змогу поводитися нормально’, *a worried sick* «so anxious as to make yourself ill» [104, с. 262] ‘розхвилюватися настільки, що захворіти’, *не знаходити собі місця* [103, с. 270] «бути дуже схвилюваним, втрачати душевну рівновагу, самовладання, спокій», *місця собі не прибрати* [103] «втратити душевну рівновагу, спокій, самовладання, переживати», *зриватися з глобусу* [101, с. 272] «втрачати голос, замовкати від надмірного крику або хвилювання», *як сам не свій* [103] «хто-небудь втратив душевний спокій, дуже схвилюваний, приголомшений чимось» та ін.

- *If I had dropped my bundle, it would have hurt a lot of people* [109].

- *Хлопець ходив сам не свій. Цього, може, й не помітив би Багрич, але майор Єфимов спостеріг відразу. Він таки з'їв з цими хлоп'ятами добрий пуд солі (Л. Дмитерко)* [102].

Фразеологізми із вербальними засобами вияву прагматичних категорій в обох досліджуваних мовах відзначаються різноманіттям символів та концептів, закладених в основі концепту *ХВИЛЮВАННЯ*.

2.2.9 Образа

Образа, як правило, трактується двома способами: 1) як певний негативний вчинок або зневажливе, образливе висловлювання, метою якого є викликати у адресата почуття душевного болю, гіркоти; 2) як почуття гіркоти, образи, викликане певним відповідним вчинком або принизливим, зневажливим словом [101].

Прикладами ФО, у яких прагматичні категорії концепту *ОБРАЗА* реалізуються засобами вербальної комунікації, є: *to take the starch out of*

someone, to take (one) down a peg (or two) «to reduce or damage one's ego or pride; to humble or humiliate one» [105] 'завдати шкоди чиемусь его або гордості; принизити когось', *to cut smb down to size* «to show someone that they are not as clever or important as they think» [105] 'показати комусь, що вони не такі розумні чи важливі, як вони думають', *досада ханає* [101, с. 217] «хто-небудь відчуває душевний біль, проймається почуттям невдоволення, образи і. т. ін.», *досада найшла* [101, с. 217] «хто-небудь починає відчувати невдоволення, роздратованість, образу і т. ін.».

- *Someone should cut that man down to size!* [105].

- *І така мене досада за серце вхопила!* (Панас Мирний) [102].

2.3 Невербальні засоби вияву негативних емоцій у фразеологічних одиницях як реалізація прагматичних категорій

Фразеологізми, що містять невербальний компонент у своєму складі, протягом тривалого часу розглядалися науковцями-лінгвістами лише опосередковано, тобто у межах дослідження емоційного (емоційних станів, процесів) загалом (О. С. Лозинська [38], М. О. Маякіна [43]). Оскільки лінгвальна та екстралінгвальна природа таких ФО були досліджені недостатньо, дослідження цієї теми не втрачає свою актуальність [19, с. 51].

Соціальні умови, в яких живе людина, зумовлюють її емоційні стани. Емоції завжди мають індивідуальний, особистісний характер переживання та вираження; це – спосіб організму та психіки людини сигналізувати про благополучний або неблагополучний стан. «Якість», ступінь переживань та їх вияву залежить від численних факторів, одними із яких є значення певної ситуації для конкретної людини, її зміст, ступінь близькості між учасниками міжособистісної взаємодії тощо. Емоції завжди тісно пов'язані із діями, адже вони або спонукають людину до дій, або ж, навпаки, пригнічують активність людини [19, с. 51].

2.3.1 Гнів, злість, роздратування

У парадигмі *ГНІВ* ми виділили 3 підгрупи фразеологізмів із компонентами невербальної комунікації відповідно до типу сигналу, який застосовується для вираження цього негативного емоційного стану:

- зорові сигнали;
- сигнали міміки.

До першої підгрупи належать такі фразеологізми, як *to give someone the hairy eyeball* «stare at someone in a disapproving or angry way, especially with your eyelids partially lowered» [109] ‘витріщатись на когось несхвально чи сердито, особливо з частково опущеними повіками’, *to give someone a dirty look* «to look at someone in a way that shows that you are angry with them or do not like them» [106] ‘озлоблено дивитись на когось, показувати, що ти на нього злишся’, *to give someone the evil eye* «to look at someone in an unpleasant way, especially because you are angry with them» [106] ‘дивитись на когось невдоволено, роздратовано’, *to look daggers at someone* «to look at someone in a way that shows you are very angry with them» [106] ‘дивитись на когось озлоблено, демонструвати свій гнів’, *кресати очима* [101, с. 312] «дивитись озлоблено, демонструвати свій гнів», *очі метаять іскри* [101, с. 477] «демонструвати гнів, обурення, злість», *іскри з очей сиплються (летять, скачуть)* [101, с. 276] «уживається для підкреслення чийогось гніву, обурення, злості та ін.»; *метати очима (з очей) іскри* [101, с. 386] «сердито, зі злістю дивитися».

- *My aunt's friends always used to give me dirty looks when I brought my kids over, because they knew I wasn't married* [106].

- *Злий [Антосьо] іде, аж іскри з очей скачуть* (А. Свидницький) [102].

У другу підгрупу увійшли ФО на кшталт *gnash your teeth* «feel or express angry or fury» [107, с. 129] ‘відчувати або демонструвати гнів або лють’, *have steam coming out of your ears* «if you have steam coming out of your ears, you show that you are very angry about something» [107] ‘демонструвати сильне роздратування, лють’, *показувати зуби* [101, с. 532] «виявляти свою злостиву вдачу, дуже сердитися, демонструвати гнів», *дуги губи* [101, с. 233] «сердитися, ображатися на когось», *копити губу* (губи, носа, ніс і. т. ін.) [101, с. 307] «ображатися, сердитися».

Іншими фразеологізмами, що передають фізичні реакції тіла людини у стані гніву, є *froth (or foam) at the mouth* «be very angry» [107, с. 117] ‘бути дуже злим’, *a pain in the neck* «someone or something that is very annoying» [105] ‘щось або хтось, що дуже дратує’, *up in arms* «angry or upset» [105] ‘бути роздратованим’.

Низка наступних фразеологізмів засвідчує відповідність фразеологічних номінацій із компонентами *ВОГОНЬ, ЖАР* у прагматичному значенні *ГНІВ* (вияв, переживання гніву на фізичному рівні): *slow burn* «a state of slowly mounting anger or annoyance» [105] ‘стан повільно наростаючого гніву або роздратування’, *the fat is in the fire* «something has been said or done, that is about to cause trouble or anger» [107, с. 102] ‘якесь висловлювання або дія, що може викликати неприємності чи гнів’, *breathe fire* «be fiercely angry» [107, с. 109] ‘люто сердитися’, *аж вогню давати* [101, с. 176] «дуже гніватися, сердитися і т.ін. з якогось приводу», *полум'ям, пеклом дихати* [101, с. 200] «дуже сердитися, гніватися, виявляти недобррозичливість до когось».

2.3.2 Горе, сум, печаль

Концепт *ГОРЕ, ПЕЧАЛЬ* реалізується у таких фразеологічних одиницях: *to beat your brest* «make a great show of sorrow or regret» [108] ‘висловити свій жаль або печаль’, *down in the mouth* «(of a person or their expression) unhappy» [107, с. 84] ‘нещаслива людина’, *a lump in the throat* «a feeling of tightness or dryness in the throat caused by strong emotion, especially grief» [107, с. 179] ‘відчуття стиснення або сухості в горлі, викликане сильними емоціями, особливо горем’, *аж за голову взятися* [101, с. 61] «уживається для вираження сильного здивування, переживання, туги, розпачу тощо», *квасити губи* [101, с. 289] «виявляти незадоволення, засмучуватися, плакати від чого-небудь», *опускати голову* [101, с. 259] «засумувати, відчувати біль, розпач», *орати носом* [103] «бути невеселим, журитися, сумувати», *очі туманом заходять* [101, с. 478] «хтось стає зажуреним, смутним» *невеселим (сумовитим, сумним) оком дивитися* [101, с. 466] «бути зажуреним, відчувати печаль».

Як в українському, так і в британському середовищі *ГОРЕ* може бути висловлено жестами рук. Прикладами таких фразеологізмів є *to wring your*

hands «show great distress» [107 с. 320] ‘демонструвати велике горе’, *to throw (one's) arms up* «to express or indicate that one gives up or submits to futility or failure» ‘висловити або показати жестом, що людина здається або підкоряється невдачі’, *руки опускаються* [101, с. 624] «хто-небудь впадає в апатію, стає байдужим, пасивним, бездіяльним; не хоче робити чогось».

- *We must not just wring our hands about this famine. We must act to help those who are starving* [106].

- *Оксані було тяжко признати, що інший раз свекруха її права, що вона [Оксана] справді не вміє робити, і руки опускалися в неї* (Грицько Григоренко) [102].

2.3.3 Шок, здивування

У парадигмі *ШОК* ми виділили 2 підгрупи фразеологізмів із компонентами невербальної комунікації відповідно до типу сигналу, який застосовується для вираження цього негативного емоційного стану:

- *зорові сигнали*;
- *сигнали міміки*.

До першої групи належать такі фразеологізми, як *eyes on stalks* «if your eyes are on stalks when you look at something, they are wide open with surprise or amazement» [108] ‘дивитись на щось із широко відкритими очима внаслідок подиву або здивування’, *to have eyes like saucers* «have your eyes opened wide in amazement» [107, с. 252] ‘широко розкриті очі від здивування’, *аж очі на лоб лізуть, аж очі рогом лізуть* [103] «хтось виявляє велике здивування, дуже вражений чимось».

До другої групи належать такі ФО: *to raise your eyebrows (or an eyebrow)* [107, с. 98] «show surprise, disbelief, or mild disapproval» ‘висловити здивування, недовіру або легке несхвалення’, *to raise (a few) eyebrows* [107, с. 120] «to shock or surprise people» ‘шокувати або вразити людей’, *роззявляти (розкривати) / роззявити (розкрити) рот (рота)* [101, с. 200] «виявляти велике зацікавлення, захоплення чи здивування, слухаючи когось або розглядаючи щось».

- *Her irreverent chatter during the ceremony raised many people's eyebrows* [106].

- *Танцюра аж рот роззявив здивовано. – Здорово! – ляснув він себе по гладких боках.- Ось як він закрутив... Вліпив у саме око (З. Тулуб) [102].*

2.3.4 Страх

Концепт *СТРАХ* реалізується у таких ФО із складовою невербальної комунікації: *to jump out of my skin* «to be extremely frightened of something» [107] ‘бути дуже наляканим чимось’, *to get goosebumps* «to get scared, surprised, shocked etc.» [105] ‘вживається для вираження переляку, шоку, здивування тощо’, *to make someone's hair curl* [107, с. 68] «shock or horrify someone» ‘шокувати або налякати когось’, *волосся піднімається вгору* [101, с. 124] «кому-небудь стає дуже страшно», *вибивати зубами чечітку* «дрижати, клацаючи зубами (перев. від холоду або переляку)», *(втягувати) голову в плечі* [101, с. 54] «знітитися від чого-небудь, страху, сорому тощо».

- *I got goose bumps watching that scary movie last night!* [109].

- *А ось Іван .. має одну таку прикмету, що вам волос дубом стане, слухаючи про неї (Л. Мартович) [102].*

У нашому попередньому дослідженні зазначалося, що концепт *СТРАХ* знаходить своє вираження у ФО обох досліджуваних мов із номінаціями *ТРЕМТІННЯ* та *ХОЛОД*, наприклад: *on thorns* «continuously uneasy, especially in fear of being detected» [107, с. 291] ‘перебувати у тривалому стані неспокою, особливо внаслідок страху, що тебе впіймають’ *to shake (or tremble) like a leaf* «tremble greatly, especially from fear» [107, с. 169] ‘сильно тремтіти, особливо від страху’, *вибивати дрижаки* [101, с. 61] «дуже тремтіти від холоду, нервового напруження тощо» *аж жижки трясуться* [101] «у когось з’являється почуття страху перед чимось» [31].

Компонент *ХОЛОДНА КРОВ* застосовується для вираження концепту *СТРАХ* в обох досліджуваних мовах: *to make your blood run cold* «horrify you» [107, с. 29] ‘дуже налякатися’, *кров холоде у жилах* «кому-небудь дуже страшно, моторошно, тривожно і т.ін.» [101, с. 87].

Під час переживання страху тиск крові у кінцях зменшується, а її приток до внутрішніх органів, навпаки, збільшується. З цим і пов'язаний той факт, що в обох культурах існує еквівалентний зворот для опису стану страху.

2.3.5 Розпач, зневіра

У парадигмі розпач відзначимо такі фразеологізми: *to throw (one's) arms up in despair, to throw (one's) hands up in despair* «to express or indicate that one gives up or submits to futility or failure» [109] 'висловити або показати жестом, що людина здається або підкоряється невдачі', *to throw up (one's) hands* «to submit or give up» [109] 'підкоритись або здатись', *to tear one's hair out* «feel extreme desperation» [109] 'перебувати у стані розпачу', *вити вовком* [101, с. 88] «бути у стані великого розпачу», *битися головою об стіни* [101, с. 30] «перебуваючи в стані розпачу, даремно докладати зусилля, щоб запобігти чомусь небажаному», *хоч лобом бийся* [101, с. 27] «уживається на означення скрутного, безвихідного становища, відчаю, досади і т.ін», *ухопитися за голову* [101, с. 738] «дуже розхвилюватися через безвихідність становища, безнадійність і т.ін.», *рвати на собі волосся* [101, с. 594], «впадати у великий відчай, розпач; дуже переживати, побиватися», *заламувати руки* [101, с. 325] «жестами, виглядом виражати переживання, страждання, хвилювання і т.ін.».

- *All you can do is throw your arms up in despair at the way the government is being run these days* [109].

- *Призначають у середню школу пташа жовтороте, а потім беруться за голову* (Ю. Збанацький) [102].

2.3.6 Сором

Наведені нижче фразеологізми засвідчують відповідність фразеологічних номінацій із компонентами ЖАР у прагматичному значенні *СОРОМ*: *to turn red* «to get red in the face because you are embarrassed» [106] 'почервоніти на обличчі через сором', *hot on the collar* «embarrassed or angry about something» [105] 'заросомлений або розлючений через щось', *вогнем горіти* «дуже червоніти (про обличчя)» [101, с. 161], *згоріти від сорому* «дуже бентежитися, ніяковіти, червоніти» [101, с. 261], *як окропом ошпарило* «хтось раптово відчув сильне збентеження,

хвилювання, сором і т. ін. дуже вражений чимсь (перев. несподіваним, небажаним), почервонів» [101, с. 479], як *живцём пектисся на рожні* «хвилюватися, переживати, почувати себе дуже ніяково, тривожно від сорому, ганьби і т. ін.» [101, с. 488].

Творення мовних факторів залежить від таких чинників, як чинник мовної особистості з урахуванням національної специфіки номінації [31]. Тому відмінною рисою фразеологізмів на позначення сорому в англійському та українському середовищі виявилася така: для британців більш характерно вживати ФО із номінацією *ОБЛИЧЧЯ* у прагматичному значенні *СОРОМ*. Українці ж у подібних фразеологізмах використовують номінацію *ГОЛОВА*. Наприклад: *with egg on your face* «to be extremely embarrassed» [106] ‘бути страшенно засоромленим’, *to lose face* «get ashamed in front of other people» [106] ‘бути осоромленим перед іншими’, *to fall flat on your face* «if someone falls flat on their face when they try to do something, they fail or make an embarrassing mistake» [109] ‘коли ми говоримо, що людина впала на обличчя, або коли вона намагалася щось зробити, це означає, що вона зробила помилку або осоромилась’, *стидом повити голову* [101, с. 125] «осоромити, зганьбити когось-небудь», *втягнути голову* [101, с. 54] «знітитися від чого-небудь, страху, сорому тощо».

- *I was left with egg on my face after I fell off the stage in front of all those people* [109].

- *І мати твоя, і бабка твої були чесного роду, а ти стидом повіла мою голову сиву! Геть додому! – кричала вона до Насті* (М. Коцюбинський) [102].

2.3.7 Відраза, огида

Оскільки почуття відрази тісно пов’язане із фізичною реакцією організму на певні явища, які неприємні для людини, то велика кількість фразеологізмів на позначення *ВІДРАЗИ* засвідчує семантичну відповідність фразеологічних номінацій із компонентом *НУДОТА* у прагматичному значенні *ВІДРАЗА*: *to make (or pull) a face (or faces)* [107, с. 100] «produce an expression on your face that shows dislike, disgust, or some other negative emotion» ‘зробити

обличчя, яке демонструє неприязнь, огиду чи якісь інші негативні емоції», *your gorge rises* [107, с. 127] «you are sickened or disgusted» ‘вас нудить або ви відчуваєте огиду’, *to feel sick to your stomach* [107, с. 262] «feeling nauseous; disgusted» ‘відчуття нудоти’, *a bad (or bitter or nasty) taste in the (or someone’s) mouth* [107, с. 287] «a strong feeling of distress or disgust following an experience» ‘сильне відчуття горя або відрази викликане певним досвідом’, *вивертати нутроці, кишки* «викликати велику огиду, нудоту і т. ін.» [102, с. 63], *вивернути печінки* «викликати сильну відразу, позиви до блювоти» [102, с. 63].

- *I feel sick to my stomach every time I think about the way that child was punished* [109].

- Мене це сторожування, шляк би його! .. Вибачайте... Нудить!.. Кишки вивертає! До коси мої руки просяться... (В. Бабляк) [102].

2.3.8 Хвилювання, збудження

У парадигмі *ХВИЛЮВАННЯ* із компонентами невербальної комунікації зазначимо такі фразеологізми: *sweat bullets* «be extremely anxious or nervous» [107, с. 283] ‘бути надзвичайно стривоженим або знервованим’, *sweat blood* «be extremely anxious» [107, с. 283] ‘бути надзвичайно стривоженим, знервованим’, *to get goosebumps* «to get scared, surprised, shocked etc.» [105] ‘вживається для вираження переляку, шоку, здивування тощо’, *у нім кидати, вдарити у нім* «викликати у кого-небудь сильне хвилювання, стан великого нервового напруження» [101, с. 291], *мурашки бігають за спиною* «від страху, крайнього збудження, переживань» [103, с. 57], *кидає і в жар і в нім* «обсипає потом від хвилювання, нервового напруження тощо» [103, с. 170].

- *My passport had expired just before the trip, so I was sweating bullets as we went over the border into Canada* [109].

- У мене мурашки й заходили поза спиною від отих Омелькових речей; аж духу грудях сперло, в очах пожовтіло!.. (Панас Мирний) [102].

Наведені приклади засвідчують відповідність фразеологічних номінацій із компонентами ПІТ і МУРАШКИ у прагматичному значенні ХВИЛЮВАННЯ, ЗБУДЖЕННЯ (фізичний вияв емоцій).

2.3.9 Образа

Прикладами ФО, у яких прагматичні категорії концепту ОБРАЗА реалізуються засобами невербальної комунікації, є: *to have a thick skin, to have a thin skin* «be insensitive (be oversensitive) to criticism or insults» [107, .с. 265] ‘бути нечутливим (або бути занадто чутливим) до критики та образ’, *закопирити губу* (губи, носа, ніс і. т. ін.) [101, с. 307] «ображатися, сердитися», *плювати між очей, плюнути в обличчя* (фігурат. та букв.) [101, с. 521] «образити когось» і т. ін.

- *Watch what you say around Uncle Ed – he has such a thin skin and gets angry at the slightest provocation* [109].

- *Мені плюють в обличчя, а я повинен усміхатися!* (М. Зарудний) [102].

Аналогічно до ФО на позначення шоку, сорому (див. 2.3.4 та 2.3.6), спостерігаємо кореляцію між поняттями ЖАР, (ПІДВИЩЕНА) ТЕМПЕРАТУРА та концептом ОБРАЗА: *go hot and cold* «to feel that your body is hot and cold at the same time because you have had a shock or you are offended» [107, с. 200] ‘відчувати, що ваше тіло кидає то в жар, то в холод, тому що ви щойно пережили шок або образились’, як *окропом ошпарило* [101, с. 479] ‘хтось раптово відчув сильне збентеження, хвилювання, сором і т. ін.’, припікати до живого [101, с. 565] «викликати у когось страждання, глибоку образу». Ці приклади ілюструють той факт, що в основі формування значення таких ФО закладено фізичні реакції організму людини на внутрішні переживання незалежно від впливу мовного та культурного середовища.

Висновки до розділу 2

1. Сучасні тенденції мовознавства спонукають науковців орієнтуватися на комплексний підхід під час аналізу мовних явищ у рамках функційно-прагматичного підходу.

2. Функціоналізм – напрямок лінгвістики, що досліджує мову як живий об'єкт, як постійне змінне явище, тому в рамках функціонально-прагматичної парадигми обов'язково необхідно звертати увагу на умови спілкування, контекст висловлювання тощо.

3. Існує декілька трактувань терміна «прагматика». Ми дотримуємося терміну Якоба Л. Мея, який визначає прагматику як підполе лінгвістики та семіотики, що вивчає шляхи, за допомогою яких контекст впливає на значення. Прагматика пояснює, як користувачі мов долають двозначність виразів, висловлювань тощо, оскільки значення залежить від способу, місця, часу тощо.

4. Функційно-прагматичні параметри організації фразеологічних одиниць на позначення негативних емоцій тісно пов'язані з умовами контексту, певної ситуації, завданнями спілкування, тому дослідницька парадигма висуває на передній план проблеми аналізу мови в стані постійних змін.

5. Дослідження в межах прагматичного аспекту передбачає врахування численних факторів вербальної та невербальної комунікації. Невербальні засоби спілкування (міміка, вираз очей, жестикуляція тощо) є найдавнішою формою спілкування відомою людству, тому вони допомагають краще зрозуміти, збагнути на інтуїтивному рівні прагматичну мету певного висловлювання, фразеологізму.

6. Ми з'ясували, що засоби та форми вираження негативних емоцій у двох зіставляваних мовах дослідження різняться, оскільки досліджувані фразеологізми на позначення негативних емоцій сформувалися у різних лінгвокультурних просторах, хоча трапляються і подібні риси. Наприклад, у парадигмі *ГОРЕ*, *СУМ*, *ПЕЧАЛЬ* прагматичне значення фразеологічних одиниць може реалізуватися за допомогою компонентів *СЛЬОЗИ*, *ДУША* (у значенні центр емоційних переживань): *vale of tears* «the world regarded as scene of trouble or sorrow» [107, с. 304] ‘бачити навколишній світ у чорному світлі’, *виривати душу* «викликати в когось сильні переживання, страждання» [101, с. 83]. У парадигмі *ШОК* ми виділили 2 підгрупи фразеологізмів із компонентами невербальної комунікації відповідно до типу сигналу: *зорові сигнали* та *сигнали*

міміки. Також *ШОК*, *ЗДИВУВАННЯ* – це подвійні, «бінарні» емоції, тобто вони можуть мати як позитивне, так і негативне значення. У парадигмі *СТРАХ* ми визначили, що це – «стан хвилювання, тривоги, неспокою, викликаний чеканням чого-небудь неприємного, небажаного». Страх вербалізується в обох лінгвокультурних просторах здебільшого завдяки вигуківим фразеологізмам, які можуть виражати й інші емоції (здивування, хвилювання тощо). *РОЗПАЧ* – стан сильного душевного болю, відчаю, безвихідності. У більшості англійських фразеологічних одиниць цей концепт реалізується за допомогою денотативного значення одного із компонентів ФО, в українській мові присутня специфічна група фразеологізмів із часткою *хоч*. Особливістю цієї групи фразеологізмів є реалізація за допомогою символу *СМЕРТЬ*. *СОРОМ* можна трактувати як «почуття сильного збентеження, зніяковіння через свою погану поведінку, недостойні дії, вчинки і т. ін.» [101]. Більшість зазначених фразеологізмів засвідчують відповідність фразеологічних номінацій із компонентами *ЖАР*, *ВІДПРАЗА* – негативне відчуття, пов'язане із неприйняттям когось / чогось, почуття неприязні та навіть зневаги; тісно пов'язане із фізичною реакцією організму на певні явища, які неприємні для людини, то велика кількість фразеологізмів на позначення *ВІДПРАЗИ* засвідчує семантичну відповідність фразеологічних номінацій із компонентом *НУДОТА*. *ХВИЛЮВАННЯ* – ще одна «бінарна» емоція, може мати або позитивний, або негативний ефект на людину [70, с. 172–178]; може визначатися як «нервові збудження, стан неспокою, зумовлені страхом, радістю, тривогою, чеканням і т. ін.» [101]. Є перехідним станом між спокоєм та іншими емоційними виявами. *ОБРАЗА* як емоція трактується двома способами: певний негативний вчинок або зневажливе висловлювання, метою якого є викликати у адресата почуття душевного болю, гіркоти; як почуття гіркоти, образи, викликане певним відповідним вчинком або принизливим, зневажливим словом [101]. Приклади ілюструють той факт, що в основі формування значення ФО закладено фізичні реакції організму людини на внутрішні переживання незалежно від впливу мовного та культурного середовища.

7. Зіставлення фразеологізмів на позначення негативних емоцій людини в британському та українському лінгвокультурних просторах продовжує перебувати в полі зацікавлень багатьох науковців. Залежно від ситуації та контексту одні і ті ж самі ФО можуть мати різне значення. Тому всебічне дослідження подібних фразеологізмів у парадигмі прагматичного підходу не втрачає свою актуальність.

РОЗДІЛ 3

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ В АНГЛІЙСЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

3.1 Загальна характеристика ФО на позначення негативних емоцій людини

Протягом дослідження були виявлені відмінності у кількісній реалізації фразеологізмів, що позначають негативні емоції у аналізованих мовах, а також у внутрішній формі виявлених одиниць.

Семантичний аналіз уможливив розподілити досліджувані фразеологізми на дві підгрупи: 1) ФО, що позначають емоційний стан (перебування людини у стані гніву, суму тощо); 2) ФО, що позначають каузацію виникнення емоційного стану (доведення людини до якогось емоційного стану певним подразником).

Чисельнішою є 1-ша підгрупа (275 ФО в англійській та 311 в українській мові). Наприклад, англ. *slow burn* «a state of slowly mounting anger or annoyance» [107, с. 41] ‘стан повільно наростаючого гніву або роздратування’, укр. *встати на ліву ногу* «бути роздратованим, у поганому настрої» [101, с. 52].

Фразеологізми, що позначають доведення до того чи іншого стану, становлять 18 одиниць в англійській та 37 в українській мові, наприклад, англ. *make someone's flesh creep* «cause someone to feel fear, horror, or disgust» [107, с. 110] ‘змусити когось відчувати страх, жах або відрзу’, укр. *колотити душу* «викликати неспокій, роздратування, обурення, тощо» [101, с. 305].

У переважній більшості фразеологізмів каузатором виступає суб'єкт (людина), наприклад, *бити по нервах* «своїми діями, словами виводити з рівноваги, дратувати» – *Навіщо ото Маруся грає такі крикливі речі! Не люблю я такого бренькоту та гуркоту. Б'ють тобі по нервах, неначе колуном! (І. Нечуй-Левицький)* [101, с. 29], рідше каузаторами стають зовнішні події чи обставити: *make your blood run cold* «horrify you» ‘нажахати’ – *Stories to make your blood run cold!* [107, с. 29] ‘історії, що змусять тебе тремтіти’.

На основі диференційних сем у досліджуваних фразеологізмах було виокремлено 9 ФСПП, кількісна характеристика яких подана в табл. 2.1

Таблиця 2.1

Чисельність фразеосемантичних підгруп на позначення негативних емоцій людини в англійській та українській мовах

№ п/п	Мова Назва ФСПП	Англійська мова	Українська мова
		Абсолютна кількість одиниць, (%)	Абсолютна кількість одиниць, (%)
1.	Гнів, злість, роздратування	88 (30)	102 (29,3)
2.	Горе, сум, печаль	57 (19,5)	68 (19,5)
3.	Шок, здивування	36 (12,3)	34 (9,8)
4.	Страх	39 (13,3)	45 (12,9)
5.	Розпач, зневіра	12 (4,1)	32 (9,2)
6.	Сором	18 (6,1)	17 (4,9)
7.	Відраза, огида	7 (2,4)	5 (1,4)
8.	Хвилювання, збудження	27 (9,2)	31 (8,9)
9.	Образа	9 (3,1)	14 (4,2)
	Усього	293 (100)	348 (100)

Найбільша кількість ФО досліджуваних мов входить до фразеосемантичної підгрупи, що позначає гнів, злість та роздратування (88 одиниць в англійській та 102 в українській мові). ФСПП на позначення горя, суму та печалі посідає друге місце за кількістю включених ФО, причому цих одиниць найбільше в українській (68), дещо менше в англійській мові (57). ФСПП, що позначає шок і здивування, представлена майже однаковою кількістю одиниць у досліджуваних мовах (36 в англійській та 34 в українській). Кількість ФО на позначення страху в англійській мові виявилася найменшою серед двох мов (39), трохи більшу кількість зафіксовано в українській мові (45). За результатами дослідження, емоції розпачу та зневіри представлені 12-ма одиницями англійської та 32-ма одиницями української мови. ФСПП на позначення огиди виявилася найменшою (7 ФО в англійській

та 5 в українській мові). Спостерігається певна кількісна різниця у ФСПП на позначення емоцій хвилювання та збудження в англійській та українській мовах (27 та 31 одиниця відповідно). Помітна різниця також спостерігається у підгрупі ФО на позначення образи (9 одиниць в англійській та 14 в українській мові).

Така кількісна різниця пояснюється лінгвістичними, зокрема, вищим ступенем варіативності та полісемії ФО в українській мові, та екстралінгвістичними (культурологічними) факторами.

В українській мові у словникових визначеннях зазвичай не подається якась одна емоція, наприклад, *волосся дибки встає* «когось охоплює великий страх, гнів, подив тощо» [103, с. 122], тому у нашій роботі такі ФО включалися до трьох підгруп одночасно. Прикладами багатозначних фразеологізмів також є: *душа кипить* «хто-небудь відчуває сильне хвилювання, гнів, нервові збудження або ж захоплення» [101, с. 228], *як ошпарений* «дуже схвилюваний, розгніваний» [101, с. 479], *аж за голову взятися* «уживається для вираження розпачу, горя, здивування» [103, с. 61] та ін.

Англійській фразеології притаманна менша абстрактність значень, тому більшість фразеологізмів на позначення емоційного стану означають різні відтінки емоцій однієї групи або одну конкретну емоцію, однак, в англійській фразеології траплялися і випадки багатозначності, наприклад, *a chip on your shoulder* «if somebody has a chip on their shoulder, it means that they feel angry and resentful» [104, с. 69] ‘якщо хтось має чіп на плечі, це означає, що він сердиться або ображається’, який було включено до підгруп гніву та образи.

Як засвідчують численні праці із крос-культурної психології, українській ментальності притаманні фаталізм, що часто виражається в історичному фаталізмі (віра у незмінність та автоматичність історичного процесу, уникнення участі у вирішенні соціальних та політичних проблем тощо), а також кордоцентризм (перевага емоційного начала над розумовим), що і спричиняє появу великої кількості мовних одиниць для вираження емоційного стану [22, с. 1–36].

Під час розподілу одиниць ФСТГ, що позначає негативні емоції людини, на окремі підгрупи, акцент було зроблено не на денотативному (прямому), а на конотативному (образному) аспекті значення фразеологізму, оскільки більшості ФО притаманна метафоричність та суб'єктивна оцінка дійсності. Такий науковий підхід під час вивчення фразеології є класичним, В. М. Телія відносить внутрішню форму до конотативної сфери, а В. Г. Гак стверджує, що «внутрішня форма – це образ, який покладено в основу найменування» [15, с. 42].

3.2 Фразеологізми на позначення гніву в англійській та українській мовах

Злість є природною емоцією, яка виникає в людини у процесі її життя і пізнання навколишнього світу. Це – негативний емоційний стан, що зазвичай протікає у формі афекту і виникає внаслідок виникнення серйозних перешкод на шляху до задоволення виключно важливої для суб'єкта потреби. [57, с. 235]. Злість може мати різний ступінь свого вияву. Вона може бути незначною, наприклад, роздратованість (людина ще здатна контролювати свою поведінку), і надзвичайно сильною, наприклад, гнів (людина втрачає самоконтроль і не може адекватно оцінювати власні вчинки).

ФСПП на позначення гніву, злості і роздратування є найбільшою за обсягом у зіставляваних мовах (англ. – 88, укр. – 102), причому в англійській мові більшість одиниць характеризують гнів і злість (31 і 35 одиниць), а в українській злість і роздратованість (24 і 34 одиниці відповідно). Зазвичай визначити ступінь вияву емоцій неможливо без контексту, наприклад, англ. фразеологізм *get someone's back up* тлумачиться як «make someone annoyed or angry» [107, с. 12] 'роздратувати або розлютити когось', укр. *виводити з себе* «своєю поведінкою змушувати кого-небудь нервувати, викликаючи почуття гніву, злості, роздратування і т. ін.» [101, с. 65]. Завдяки цьому визначити абсолютну кількість ФО, що позначають, наприклад, гнів – неможливо, тож розподіл є умовним.

Як зазначалося у попередньому розділі, емоції можуть виражатися не тільки словесно, а й засобами невербальної комунікації.

Невербальна комунікація – одна із найдавніших форм спілкування. У домовні часи людина була змушена лише за жестикуляцією та виразом обличчя співрозмовника зрозуміти його настрій та емоції. Після появи мови невербальна комунікація хоч і втратила першість серед засобів міжлюдської комунікації, проте не відійшла у минуле і нині також широко використовується людьми [47, с. 29–33]. Тому відображення невербальних емоційних виявів (заламування рук, погляд униз тощо) можна прослідкувати у фразеології на прикладі ФО із соматизмами. Також соматизми використовуються для змалювання фізичного стану людини в момент переживання емоцій, наприклад: *очі кров'ю наливаються* «вживається для позначення людини у стані гніву, хвилювання тощо» [101, с. 479].

Фразеологічними одиницями із соматизмами є такі фразеологізми: *do your head in* «make you feel angry, worried, or agitated» [107, с. 81] ‘сердитися, хвилюватися або відчувати нервові збудження’, *foam at the mouth* «be very angry» [107, с. 117] ‘бути дуже злим’, *have steam coming out of your ears* «be extremely angry or irritated» [104, с. 117] ‘бути страшенно злим або роздратованим’, *волосся дибки стає* «кого-небудь охоплює великий страх, гнів, подив і т. ін.» [101, с. 122], *встати не на ту ногу* «бути роздратованим, у поганому настрої» [103, с. 31], *дуги губи* «сердитися, ображатися на когось» [101, с. 223], *зуби скриплять* «хто-небудь дуже розлючений, сповнений гніву, ненависті» [103, с. 74], *проймати оком* «суворо, різко дивитися на кого-небудь» [101, с. 573] та ін. У зіставлюваних мовах їх виявлено майже однакову кількість: 28 одиниць в англійській та 27 в українській мові. Компонент «кров» присутній у двох фразеологічних одиницях у кожній із досліджуваних мов: *make your blood boil* «infuriate you» [104, с. 29] ‘розлютитися’, *spit blood* «be very angry» [107, с. 272] ‘бути дуже злим’, *кров кипить у жилах* «хто-небудь перебуває у стані сильного збентеження, гніву, обурення і т. ін.» [101, с. 315] та *псувати кров* «нервувати, дратуватися» [101, с. 581].

Найважливішим у світі для людини є, власне, людина, тому в досліджуваних мовах виявлено фразеологічні одиниці із антропонімічними компонентами (4 в англійській та 6 в українській). Серед них варто зазначити *raise Cain* «become angry or violent» [104, с. 56] ‘ставати злим або жорстоким’. Фразеологізм пов’язаний із біблійною легендою про Каїна та Авеля (два брати, Каїн убив Авеля). Іншими прикладами ФО із антропонімами є *бісів син* «уживається для вираження незадоволення або обурення ким-небудь» [103, с. 45], *послати до бісового батька* «висловлювати в різкій формі своє незадоволення кимось; сварити когось» [101, с. 547], *до лихої матері* «уживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь, обурення, гніву і т. ін. з якогось приводу» [103, с. 169] і т.п.

В англійській мові зафіксовано 8 ФО на позначення емоцій гніву, що містять у своєму складі флоризми, і 8 фразеологізмів із фаунонімічними компонентами. До них належать *go bananas* «become extremely angry or excited, go mad» [107, с. 15] ‘ставати надзвичайно розгніваним або збудженим, зійти з розуму’, *do your nut* «make you feel angry, worried, or agitated» [107, с. 81] ‘почуватися сердитим, схвилюваним або збудженим’, *ruffle sb’s feathers* «make someone angry» [104, с. 249] ‘розлютити когось’, *have a cow* «become angry, excited, or agitated» [107, с. 64] ‘ставати злим, схвилюваним або збудженим’ та ін.

Зазвичай із гнівом асоціюється червоний колір, тож колороніми у вибраних фразеологізмах представлені здебільшого цим кольором (в англ. та укр.). В англійській мові зафіксовано такі фразеологізми із колоронімами у складі: *(like) a red rag to a bull* «an object, utterance, or act which is certain to provoke or anger someone» [107, с. 240] ‘об’єкт, вислів або дія, яка точно спровокує або розсердить когось’, *see red* «become very angry suddenly» [107, с. 240] ‘раптово сильно розсердитися’.

В українській мові виявлено такі фразеологізми із колоронімами у ФСПП гніву: *очі червоним наливаються* [101, с. 315], *червоний, як буряк (як рак, як помідор)* [101, с. 48].

Типовими художніми засобами, що широко застосовуються у народній творчості, є метафори, пов'язані із силами природи. В англійській мові представлені 3 фразеологізми на позначення гніву із компонентами «вогонь» та «грим»: *slow burn* «a state of slowly mounting anger or annoyance» [104, с. 41] 'стан поступово зростаючого гніву або роздратування', *breathe fire* «be fiercely angry» [104, с. 107] 'бути страшенно лютим', *a face like thunder* «an angry face» [107, с. 192] 'сердитий вираз обличчя'. Із давніх часів вогонь є традиційним художнім символом для опису гніву (наприклад, стародавні слов'яни називали блискавку «небесний вогонь», та сприймали як гнів або кару богів).

Загальна кількість фразеологізмів української мови, пов'язаних із силами природи, налічує 9 одиниць. ФО, що містять компоненти «вогонь» та «іскри»: *вогнем дихати* «дуже сердитися, гніватися, виявляти недоброзичливість до когось» [101, с. 200], аж *іскри з очей сиплються* «уживається для підкреслення чийогось гніву, обурення, злості і т. ін.» [103, с. 76], аж *вогню креше* «дуже, надто сердиться» [101, с. 312] тощо. Компоненти «грим», «блискавка» входять до складу ФО *метати громи і блискавки* «виражати гнів, обурення, незадоволення; сердито дивитися» [101, с. 385], *посилати всі громи та блискавки* «страшенно лютувати» [103, с. 47] та у лайливому фразеологізмі *щоб тебе грим побив* «уживається для вираження незадоволення кимось з приводу чого-небудь, недоброго побажання комусь» [101, с. 170].

Українській ментальності притаманна містичність, тому за кількісною характеристикою ФО із компонентами «чорт», «біс», «дідько», «грець», які належать до міфонімів, майже не поступаються соматизмам і налічують 20 одиниць. У якості прикладу наведемо такі фразеологізми: *бісова душа* «уживається для вираження крайнього незадоволення кимось; роздратування, обурення з приводу чого-небудь» [101, с. 225], *чорт його забирай* «уживається для вираження незадоволення, обурення, досади з приводу чогось» [101, с. 768], *хай йому грець* [103, с. 169], *дідько б його матері* «уживається для вираження

незадоволення, досади з приводу певних дій, чийх-небудь вчинків» [103, с. 23]. ФО із компонентом «Бог» не виявлено.

Специфічними для української мови виявилися лайливі фразеологічні одиниці. За компонентним складом лайливі ФО було розподілено на 4 категорії (див. таблицю 2.2).

Не зважаючи на різницю в оформленні, усі лайливі фразеологізми об'єднані ключовою семою «прокльон», тобто побажання лиха.

Таблиця 2.2

Чисельність лайливих фразеологізмів на позначення гніву, злості і роздратування в українській мові

Лайливі ФО	Кількість зафіксованих одиниць	Приклади
Із часткою дай / бодай	8 (26,7 %)	бодай тебе лиха година узяла
Із часткою хай / нехай / щоб	14 (46,7 %)	хай йому грець, щоб тобі крізь землю провалитися
Із часткою бий / побий	3 (10 %)	побий тебе лихо година
Із часткою бери / забирай	5 (16,7 %)	біс його бери
Всього	30 (100%)	

Компоненти «душа» та «серце», що широко застосовуються в українській мові, у цій ФСПП нараховують 5 одиниць. До них належать фразеологізми типу *давати волю серцю* «не стримувати свого гніву, обурюватися» [101, с. 177], *розпикати душу* «викликати у кого-небудь почуття гніву, душевного болю, страждання і т. ін.» [103, с. 61].

3.3 Фразеологізми на позначення суму в англійській та українській мовах

Сум – це негативний емоційний стан, пов'язаний із отриманою достовірною чи недостовірною інформацією про неможливість задоволення найважливіших життєвих потреб, який супроводжується значною кількістю душевного болю [57, с. 236]. Як і злість, сум може протікати у гострій формі (горе), або бути вираженням слабко.

За кількісним показником ФСПП на позначення горя, суму та печалі посідає друге місце (англ. – 57, укр. – 68). В англійській мові 16 одиниць виражають горе, наприклад, *wormwood and gall* «a source of bitter mortification and grief» [107, с. 319] ‘джерело гірконого приниження та горя’; 29 одиниць виражають сум: *put someone’s nose out of joint* «upset or annoy someone» [104, с. 202] ‘засмучувати чи дратувати когось’; 12 одиниць застосовуються для вираження печалі: *doom and gloom* «a general feeling of pessimism or despondency» [107, с. 83] ‘загальне відчуття песимізму та смутку’. В українській мові 37 одиниць виражають горе: *дісталося перцю з квасом* «хто-небудь зазнав багато горя, страждань, перебував у скрутному становищі» [101, с. 206]; 26 одиниць виражають сум: *щемить серце* «хто-небудь сумує, журиться» [101, с. 642]; 5 одиниць виражають печаль: *з каменем на душі* «у гнітючому, поганому настрої» [103, с. 86].

Аналіз цих ФО показав, що британській ментальності притаманно звертати увагу на фізичні вияви емоційних переживань (у тому числі горя) [23, с. 1–15], а не на так звані «душевні вияви», про що свідчать наявні у структурі цих ФО соматизмами. Кількість ФО із соматизмами – найбільша та налічує 25 одиниць. В українській мові зафіксовано 15 одиниць із соматичними компонентами. Прикладами ФО із соматизми є: *down in the mouth* «unhappy or dejected» [107, с. 84] ‘нещасний або пригнічений’, *a kick in the teeth* «a grave setback or disappointment, especially one seen as a betrayal» [104, с. 160] ‘серйозне розчарування, особливо таке, що розглядається як зрада’, *put someone’s nose out of joint* «upset or annoy someone» [107, с. 202] ‘засмучувати або дратувати когось’, *аж за голову взятися* «уживається для вираження сильного здивування, переживання, туги, розпачу тощо» [103, с. 61], *орати носом* «бути невеселим; журитися, сумувати» [101, с. 459].

Сльози пов’язані із переживаннями суму, оскільки плач є фізичною реакцією на біль будь-якої природи (включаючи душевний), тому ФО із компонентом «сльози» виявлені в обох мовах (англ. – 6, укр. – також 6): *end in tears* «have an unhappy or unpleasant outcome (often used as a warning)» [107, с.

94] ‘мати нещасливий або неприємний результат (часто використовується як попередження).’, *vale of tears* «the world regarded as a scene of trouble or sorrow» [104, с. 304] ‘дивитися на світ як на місце неприємностей чи скорботи’, *давитися сльозами* «гірко, невітшно плакати, марно намагаючись стримуватися, тамувати плач» [101, с. 186] , *дати волю сльозам* «нестримно, невітшно, гірко плакати; ридати» [103, с. 17].

У результаті дослідження виявлено 3 фразеологічні одиниці на позначення суму із флористичними компонентами в англійській мові: *give someone the pîp* «make someone irritated or depressed» [104, с. 220] ‘дратувати чи пригнічувати когось’ (одне із денотативних значень слова *pîp* – зернятко, насіння м’ясистого плоду, такого як апельсин, слива, яблуко), *wear the green willow* «suffer unrequited love» [107, с. 313] ‘страждати від невзаємного кохання’, *wormwood and gall* «a source of bitter mortification and grief» [107, с. 319] ‘джерело гіркового приниження та горя’. Фразеологізм *wear the green willow* також включено до категорії ФО із колоронімами у компонентному складі (денотативне значення слова *green* – зелений).

Дослідженням виявлено 2 англійські фразеологізми, до складу яких увійшли фауноніми: *a dog’s life* «an unhappy existence full of problems or unfair treatment» [104, с. 82] ‘нещасне існування, повне проблем або нечесного поводження’, *sick as a parrot* «extremely disappointed, upset» [107, с. 262] ‘надзвичайно розчарований, засмучений’, а також 2 ФО української мови: *битися як горлиця* «дуже тужити, побиватися, переживати через кого-, що-небудь» [103, с. 30] і *чорний віл на ногу наступив* «дуже засмучений, невеселий» [101, с. 110].

Фразеологізм *битися як горлиця* широко застосовується в українській літературі, особливо як символ матері або дівчини, яка тужить за загиблим сином / коханим: *ой н’є Овраменко, ой н’є молоденький... Його мати та старенька як горлиця б’ється (Укр. думи.)*.

Фразеологізм *чорний віл на ногу наступив* поєднує у своєму складі колоронім та фаунонім. Чорний колір символізує горе, біду. Віл – це велика

рогата тварина, що у цьому фразеологізмі символізує важкі обставини. Таким чином, чорний віл символізує подвійне горе.

У досліджуваних мовах виявлено ФО із компонентами «серце» і «душа» (англ. – 3, укр. –9): *your heart sinks (into your boots)* «used to express a feeling of sudden sadness or dismay» [104, с. 184] ‘використовується для вираження почуття раптового смутку або обурення’, *eat your heart out* «suffer from excessive longing, especially for someone or something unattainable» [107, с. 92] ‘страждати надмірною тугою, особливо через когось або щось недосяжне’, *гірко на серці* «кому-небудь нестерпно прикро і хочеться плакати, ридати» [103, с. 48], *душа болить* «хто-небудь дуже переживає, страждає з якогось приводу» [101, с. 225], *щемить серце* «когось охоплює сильний душевний біль, страждання» [101, с. 782], *душа кров’ю обливається* «хто-небудь дуже страждає з якогось приводу» [101, с. 226]. В українській мові група фразеологізмів із компонентом «душа» або «серце» є найчисельнішою. У більшості відібраних ФО ці компоненти є взаємозамінними та вживаються як синоніми. У «Енциклопедії символів» Г. Бідермана символ серця трактується як «те, через що виявляється усіляке знання» [73, с. 140]. Це означає, що раніше серцю приписувались усі ті функції, які, як відомо сьогодні, насправді виконує мозок. Таким чином, серце вважалось емоційним центром.

Завдяки фаталізму, притаманному українській ментальності, виникли фразеологізми-нарікання на долю та обставини: *лиха доля* «хто-небудь нещасливий, безталанний» [101, с. 215] та *нещаслива годинонька* «уживається як вигук при вираженні душевних страждань, переживань і т. ін.» [103, с. 153].

ФО із компонентом «світ» позначають всепоглинаюче горе, яке затьмарює розум та сприйняття дійсності: *світу білого не бачити* «тяжко страждати, мучитися, переживати і т. ін.» [103, с. 24], *зав’язати світ* «зробити кого-небудь нещасливим, позбавити радості і т. ін.» [101, с. 240].

3.4 Фразеологізми на позначення шоку в англійській та українській мовах

Здивуванням є емоційна реакція на раптово виниклі обставини, що не має чітко вираженого позитивного або негативного забарвлення, тому ми вважаємо подив амбівалентною емоцією. Здивування гальмує всі попередні емоції, спрямовуючи увагу на об'єкт, що його викликав [57, с. 235].

Шок є найсильнішою формою здивування. ФСПП на позначення шоку і здивування нараховує 36 одиниць англійської та 34 української мови. В англійській мові 12 одиниць позначають здивування та 24 одиниць – шок; в українській 8 позначають здивування та 26 – шок. Прикладами ФО на позначення здивування є: *raise your eyebrows* «show surprise or disbelief» [107, с. 98] ‘висловлювати здивування або недовіру’, як *громом вражений* «неприємно здивований, схвилюваний чим-небудь» [103, с. 129]. Шок передають такі одиниці, як *take someone aback shock* «surprise or disconcert someone» [104, с. 10], *ні живий ні мертвий* «дуже вражений, приголомшений» [101, с. 235].

Як і у групі ФО на позначення емоцій суму, найбільшою є група ФО із соматизмами у компонентному складі (англ. – 13, укр. – 12): *catch someone flat-footed* «take someone by surprise or at a disadvantage» [107, с. 110] ‘застати когось зненацька або поставити в невідгідне становище’, *curl sb's toes* «to frighten or shock someone» [104, с. 396] ‘налякати або шокувати когось’, *не вірити своїм очам / вухам* «бути надзвичайно здивованим побачивши / почувши що-небудь» [101, с. 111], *роззявити рота* «виявити велике зацікавлення, захоплення чи здивування, слухаючи когось або розглядаючи щось» [101, с. 608] та ін.

Антропоніми, фауноніми, флоризми і колороніми у цій ФСПП виявлено лише в англійській мові.

Антропонім зафіксовано лише один: *an enfant terrible* «a famous or successful person who likes to shock people by behaving badly» [107, с. 117] ‘знаменитість, що полюбляє шокувати публіку своєю (підлітково) поведінкою’.

Фразеологізм із флоризмом у компонентному складі також зафіксовано у єдиному числі: *rooted to the spot* «if you are rooted to the spot, you cannot move, usually because you are very shocked or frightened» [104, с. 366] ‘якщо ви приросли до місця, ви не можете рухатися, як правило, тому що ви дуже шоковані або налякані’.

Група ФО із фаунонімічними компонентами включає у себе 3 фразеологізми: *have a bird* «be very shocked or agitated» [107, с. 25] ‘бути дуже шокованим або схвильованим’, *go to the dogs* «deteriorate shockingly, especially in behavior or morals.» [107, с. 82] ‘шокує погіршуватись, особливо в поведінці чи моралі.’ та *you could have knocked me (or her, him, etc.) down with a feather* «I (or she, he, etc.) was greatly surprised» [107, с. 163] ‘я, вона, він тощо був / була страшенно вражений (-а)’.

Прикладами ФО із колоронімічними компонентами є *a bolt from the blue* «a sudden and unexpected event or piece of news» [104, с. 32] ‘раптова, неочікувана подія або новини’, *out of a clear blue sky* «as a complete surprise» [107, с. 55] ‘цілком несподівано’. Всього у ФСПП шоку, здивування зафіксовано 4 одиниці.

Фразеологізми *I ask you!* «an exclamation of shock or disapproval intended to elicit agreement from your listener» [107, с. 10] ‘вигук шоку чи невдоволення, спрямований на досягнення згоди вашого слухача’, *bugger me!* «used to express surprise or amazement» [104, с. 40] ‘використовується для вираження сюрпризу або здивування’, *Son of a gun!* «an exclamation to be used in case of a complete surprise» [104 с. 362] ‘вигук, що використовується для вираження повного здивування’, *Gordon Bennett!* «used to express great surprise or anger» [107 с. 160] ‘використовується для висловлення сильного подиву або злості’ та *Words fail me!* «said to emphasize your surprise or shock, especially at something you have just seen or been told» [104 с. 431] ‘уживається для того, щоб підкреслити ваше здивування або шок, особливо щодо того, що ви тільки що побачили або вам сказали’, *de ж таке видано!* «уживається для вираження здивування або обурення чим-небудь незвичним або неприйнятним» [103, с. 68], *от воно що!*

«уживається для вираження сильного здивування з якого-небудь приводу або здогаду про щось» [101, с. 124] *от тобі й маєш!* «уживається для вираження подиву, незадоволення і т. ін.» [101, с. 362] *ой матінко рідна!* «уживається для вираження захоплення, здивування, радості, незадоволення і т. ін.» [101, с. 381], *от тобі й раз!* «уживається для вираження здивування, занепокоєння і т. ін.» [103, с. 159] *що тільки робиться!* «уживається для вираження здивування, захоплення, обурення тощо» [101, с. 602] включено до категорії вигуків.

В українській мові у групі ФО на позначення шоку виявлено 4 одиниці із компонентами «душа», «дух»: *як по душі дере* «неприємно вражає» [103, с. 191], *аж дух забило* «хто-небудь дуже вражений; у когось перехоплює дихання (від збудження, хвилювання і т. ін.» [101, с. 238], *перевертається в душі* «кого-небудь дуже вражає щось; хтось дуже хвилюється, страждає і т. ін.» [101, с. 490] та *дух перехотило* «когось охоплює сильне почуття хвилювання, захоплення, здивування і т. ін.» [103, с. 50].

Із компонентом «грім», що пов'язаний із силами природи, зафіксовано 3 одиниці: *як громом уражений* «неприємно здивований, схвилюваний чим-небудь несподіваним» [103, с. 129], *як громом прибило* «дуже вразило, приголомшило когось що-небудь» [101, с. 556] та *як громом ударило* «неприємно здивувало, вразило» [101, с. 732].

Методом семного аналізу було виявлено 8 фразеологічних одиниць, об'єднаних семою «заклякнути»: *як вритий* «приголомшений чим-небудь» [101, с. 129], *врости в землю* «завмерти, залякнути на місці від великої несподіванки чи сильного хвилювання» [103, с. 130], *як з-за рогу мішком прибитий* «дуже вражений, приголомшений чим-небудь, схожий на причинного» [101, с. 557], *з місця не рушити* «перебувати в стані нерухомості, оціпеніння внаслідок чогось приголомшливого» [103, с. 62] та ін.

3.5 Фразеологізми на позначення страху в англійській та українській мовах

Страх – негативний емоційний стан, що з’являється при отриманні суб’єктом інформації про можливу загрозу його життєвому благополуччю [57, с. 236].

В англійській мові зафіксовано 39 фразеологічних одиниць на позначення страху, в українській – 45.

Найбільшу кількість одиниць становлять фразеологізми, що містять соматизми у своєму компонентному складі (14 в англ. та 22 в укр. мові). Як приклад, зазначимо такі ФО: *do not look someone in the eye (or face)* «do not look directly at someone, showing embarrassment, fear, or shame» [104, с. 177] ‘не дивитись прямо на когось, демонструючи збентеження, страх або сором’, *be frightened (or scared) out of your mind* «be extremely frightened, worried etc.» [107, с. 316] ‘бути сильно наляканим, стурбованим тощо’, *бере з-за плечей* «кому-небудь страшно, хтось переживає почуття страху, жаху» [103, с. 26], *волос дибом встав* «кого-небудь охоплює великий страх, гнів, подив і т. ін.» [101, с. 122], *зуб на зуб не попадає* «хто-небудь тремтить від великого холоду або переляку» [101, с. 273], *все обривається в грудях* «хто-небудь надзвичайно вражений, переляканий чи приголомшений чимось» [103, с. 131].

В англійській мові виявлено 2 фразеологізми із антропонімічними компонентами: *beware (or fear) the Greeks bearing gifts* «if rivals or enemies show apparent generosity or kindness, you should be suspicious of their motives» [107, с. 129] ‘якщо суперники або вороги демонструють явну щедрість або доброту, варто ставитись підозріло до їхніх мотивів’ (фразеологізм пов’язаний із давньогрецьким міфом про Троянську війну) та *reds under the bed* «used during the cold war with reference to the feared presence and influence of Communist sympathizers in a society» [104, с. 240] ‘використовувався під час "холодної війни" з посиланням на лякаючу присутність та вплив прихильників комуністів у суспільстві’ Також фразеологізм *reds under the bed* зараховано до ФО із колоронімами у складі (за денотативним значенням слова *red*).

ФСПП страху із флоризмами включає 2 англійські ФО: *shake (or tremble) like a leaf* «tremble greatly, especially from fear» [107, с. 169] ‘сильно тремтіти, особливо від страху’, *on thorns* «have fear of being detected» [107, с. 291] ‘боятись, що тебе помітять’. Фауноміми наявні у одному англійському та 2 українських фразеологізмах: *frighten the horses* «cause consternation or dismay; shock» [104, с. 149] ‘викликати жах або переляк, шок’, *аж мурашки бігають* «хтось тремтить, здригається від холоду, хвилювання, страху і т. ін.» [101, с. 411], *піджати хвоста* «втрачати упевненість, пиху, злякавшись або засоромившись наслідків своїх дій, вчинків» [101, с. 508].

Англійський фразеологізм *put the fear of God in (or into) someone* «to frighten someone very much» [107, с. 131] ‘сильно налякати когось’ містить у своєму складі міфонім.

У досліджуваних мовах виявлено фразеологізми із температурними компонентами (англ. – 3, укр. – 8): *go hot and cold* «experience sudden feelings of fear, embarrassment, or shock» [104, с. 149] ‘раптове відчуття страху, збентеження або шоку’, *make your blood run cold* «horrify you» [107, с. 29] ‘перелякатися’, та *freeze your blood* «fill you with feelings of fear or horror» [107, с. 116] ‘відчути страх або жах’, *нагнати холоду* «викликати стах, переляк, занепокоєння у когось із певною метою» [103, с. 157]. Велика кількість українських ФО містить компоненти «дрож», «дрижаки» (11 одиниць, об’єднаних, у нашому випадку, семою «страх», оскільки тремтить людина у трьох випадках: коли відчуває холод, коли налякана чимось, або ж коли у результаті хвороби підвищується температура тіла), які позначають підвищення температури тіла: *дрож пробиває* «хтось тремтить від холоду, страху тощо» [103, с. 22], *бере на дрижаки* «хто-небудь мерзне, труситься від холоду, страху і т. ін.» [101, с. 26], *дрижаків наїстися* «тремтіти від холоду, страху» [101, с. 282].

В українській мові виявлено 2 ФО, пов’язані із силами природи: як на вулкані «у тривозі, у передчутті загрози, небезпеки, неприємних подій» [101, с. 139], *як вогню* «дуже сильно боятися» [103, с. 12].

Також в українській мові зафіксовано 12 ФО із компонентами «душа» та «серце». Прикладами є такі фразеологізми: *аж серце захололо* «кому-небудь дуже страшно, боязко» [101, с. 642], *перестало битися серце* «хто-небудь завмер, заціпенів від страху, переляку» [103, с. 64], *душа перелетіла* «хто-небудь відчуває сильний переляк; комусь стає страшно» [101, с. 226].

Як і у групі фразеологізмів на позначення емоцій шоку та здивування, у групі ФО на позначення страху представлені одиниці, об'єднані семою «заклякнути», або ж «завмерти»: *врости в землю* «завмерти, залякнути на місці від великої несподіванки чи сильного хвилювання, страху тощо» [103, с. 130], *як прип'ятий* «стоїть непорушно, тихо через переляк або шок» [101, с. 565], *мов приріс до землі* «хтось не може зрушити з місця; остовпів, нерухомий» [101, с. 565].

Фразеологізм *be frightened of your own shadow* «easily scared; jumpy; timid» [107, с. 257] «бути злегка наляканим; смиканим; сором'язливим» є еквівалентом українського фразеологізму *боятися своєї тіні* «бути занадто боязким, лякливим» [103, с. 137].

3.6 Фразеологізми на позначення розпачу в англійській та українській мовах

Розпач – негативна емоція, пов'язана з відчуттям суб'єктом неможливості задовольнити якусь потребу [57, с. 235].

Помітною є кількісна різниця у ФСПП на позначення розпачу і зневіри в зіставлюваних мовах (англ. – 12, укр. – 32). Такий показник зумовлений культурною різницею між двома народами (у той час як українцям притаманна, як уже зазначалося, надмірна емоційність та фаталістичність, для англійців характерним є пошук раціональних рішень, а не вдавання у крайнощі).

Розпач та зневіра є тотожними емоціями. В англійській мові виявлено 2 ФО, що позначає розпач, в українській – 12. Кількість фразеологізмів, що позначають зневіру в аналізованих мовах: 10 і 20 відповідно. Прикладами фразеологічних одиниць на позначення розпачу є *a counsel of despair* «an action

to be taken when all else fails» [107, с. 63] ‘дія, яку слід вжити, коли всі інші способи не працюють’, *вити вовком* «бути у стані великого розпачу» [103, с. 88]. Зневіру позначають такі фразеологізми як, *tear your hair out* «act with or show extreme desperation» [104, с. 170] ‘робити щось у відчаї або демонструвати крайній ступінь зневіри’, *занепасти духом* «зневіритися в чомусь, втрачати надію» [101, с. 249].

Фразеологізм *tear your hair out* містить соматизм у своєму компонентному складі. Група фразеологізмів на позначення розпачу, до складу яких входять соматизми, є кількісно найбільшою в українській мові (12 зафіксованих одиниць). Прикладами ФО цього типу є фразеологізми: *бити об поли руками* «перебувати у стані розпачу, збентеження, обурення, здивування та ін.» [103, с. 30], *аж дур голови береться* «хто-небудь перебуває у стані розгубленості, розпачу, приголомшення через важкі клопоти, турботи і т. ін.» [101, с. 222], *повісити носа* «журитися, засмучуватися чи бути у відчаї, втрачаючи надію» [101, с. 114].

В українській мові 3 ФО містять фаунонімічний компонент: *хоч вовком вий* «уживається для вираження безвихідного, скрутного становища, великого відчаю, досади і т. ін. через неможливість що-небудь змінити» [103, с. 71], *вити вовком* «бути у стані великого розпачу» [103, с. 88], *завити вовком* «впасти у відчай» [101, с. 240].

На другому місці за кількісною реалізацією в українській мові розташована група ФО, об'єднана семами «смерть» та «самогубство» (11 одиниць), оскільки крайньою формою розпачу є інтенція покінчити життя самогубством. Наведемо приклади таких фразеологізмів: *хоч в ополонку* «хто-небудь у відчаї, у безвихідному становищі, комусь дуже тяжко» [101, с. 501], *заиморг затягується* «стає дедалі гірше, тяжче, безвихідніше (про становище)» [101, с. 501], *хоч у воду* «уживається для підкреслення безвихідного становища кого-небудь» [103, с. 122].

До групи ФО із семою «плакати» або ж «плач» належать 3 одиниці: *розводити кислиці* «скаржитись, плакати, піддаватися відчаю» [101, с. 606], *хоч*

сядь та й плач «уживається для вираження скрутного становища, відчаю, досади і т. ін.» [103, с. 117], хоч твалт кричи «уживається для вираження надзвичайно скрутного або безвихідного становища, відчаю і т. ін.» [101, с. 314].

У результаті дослідження виявлено одну ФО із компонентом «дух»: занепасти духом «зневіритися у чомусь, втрачати надію» [101, с. 249].

Типовим для української мови є спосіб надання окремим словам чи реченням додаткових емоційно-експресивних відтінків за допомогою додавання частки. Дослідженням виявлено 13 фразеологічних одиниць, у яких для більш яскравої передачі емоції відчаю використано частку хоч (13 одиниць): хоч кулю в лоб «уживається для вираження скрутного або безвихідного становища, відчаю і т. ін.» [103, с. 219], хоч живцем у землю «уживається для вираження відчаю у дуже скрутному, безвихідному становищі; безвихідь» [101, с. 349], хоч петлю на шию «хто-небудь у відчаї, у безвихідному становищі, комусь дуже тяжко» [101, с. 501].

3.7 Фразеологізми на позначення сорому в англійській та українській мовах

Сором – негативний стан, що виражається в усвідомленні невідповідності власних помислів, вчинків і зовнішності не тільки очікуванням оточуючих, а й власним уявленням про належну поведінку і зовнішній вигляд. Не зважаючи на те, що відчуття сорому є важливим для усвідомлення власних помилок та духовного росту, воно супроводжується значним емоційним стресом та іншими негативними емоціями (наприклад, гнівом) [57, с. 236].

ФСПП на позначення сорому нараховує 18 англійських та 17 українських фразеологічних одиниць.

До ФО, що містять у своєму складі соматизми, належать 7 англійських та 4 українські фразеологізми, такі як *fall flat on your face* «fail in an embarrassingly obvious way» [107, с. 110] ‘повністю провалитися’, *lough on the other side of your face* «be discomfited after feeling satisfaction or confidence about something» [107, с. 168] ‘бути збентеженим після відчуття задоволення або

впевненості в чомусь', *hang your head (in shame)* «be deeply ashamed» [104, с. 182] 'бути осоромленим', *вбирати голову в плечі* «знітитися від чого-небудь (від страху, сорому тощо)» [103, с. 54], *не знати, куди очі подіти від сорому* «дуже соромитися, перебувати у незручному становищі перед ким-небудь у зв'язку з провиною, осудом і т. ін.» [101, с. 269], *стидом повити голову* «осоромити, зганьбити кого-небудь» [101, с. 525], *сором криє очі* «хтось мучиться, страждає від докорів совісті; кому-небудь дуже соромно» [103, с. 177]. Фразеологізми *a skeleton in the cupboard* «have an embarrassing or unpleasant secret about something that happened in the past» [104, с. 265] 'мати незручний чи неприємний секрет про те, що трапилося в минулому' та *lick your wounds* «to spend time getting back your strength or happiness after a defeat or bad experience» [107, с. 172] 'витрачати час на повернення сили чи щастя після поразки або поганого досвіду' мають українські еквіваленти (*скелет у шафі, зализувати рани*).

Фразеологізм *red as a beetroot* «to redden in the face (blush), typically due to embarrassment» [107, с. 240] 'почервоніти в обличчі, як правило, через збентеження' містить у своєму складі як флористичний компонент, так і колоронім.

До ФО із фаунонімічними компонентами належать 3 англійські та 2 українські фразеологізми: *eat crow* «be humiliated by having to admit one's defeats or mistakes» [104, с. 92] 'бути приниженим, визнаючи свої поразки або помилки' та *with an egg on your face* «if you have egg on your face, you look stupid because of something that you have done» [107, с. 93] 'якщо ви маєте яйце на обличчі, ви виглядаєте дурними через те, що ви зробили'. Фразеологізм *with your tail between your legs* «displaying embarrassment or shame, especially after losing or having to admit that one was wrong» [104, с. 382] 'відчувати смуток чи сором, особливо після того, як програв або повинен визнати помилку' є еквівалентом українського фразеологізму *піджати хвоста*.

Англійський фразеологізм *hot under the collar* «angry, resentful, or embarrassed» [104, с. 150] ‘злий, обурений чи збентежений’ належить до фразеологізмів із температурним компонентом.

3.8 Фразеологізми на позначення відрازی в англійській та українській мовах

Відраза – негативний емоційний стан, що викликається об’єктами (предметами, людьми, обставинами), зіткнення з якими (фізична взаємодія, комунікація та ін.) суперечить ідеологічним, моральним або естетичним принципам і установкам суб’єкта [57, с. 235].

ФСПП на позначення відрازی й огиди нараховує 7 одиниць англійської та 5 української мови. Як і у випадку із емоціями розпачу і зневіри, відрaza та огида є синонімічними, взаємозамінними поняттями. Відразу позначають 3 англійські і 2 українські фразеологізми, такі як *sick to your stomach* «feeling nauseous; disgusted» [104, с. 262] ‘відчувати нудоту; відразу’, *your gorge rises* «you are sickened or disgusted» [107, с. 127] ‘ви відчуваєте огиду, відразу’, *вивертати нутроці* «викликати велику відразу, нудоту і т. ін.» [101, с. 63]. Огиду позначають 4 англійські та 3 українські ФО, наприклад: *make someone's flesh creep* «cause someone to feel fear, horror, or disgust» [107, с. 110] ‘змусити когось відчувати страх, жах, або огиду’, *аж вуха в'януть* «кому-небудь неприємно, гидко чути що-небудь» [103, с. 140].

Більшість одиниць цієї ФСПП містить соматизми у компонентному складі (англ. – 7, укр. – 5): *a bad (or bitter or nasty) taste in the (or someone's) mouth, einen* «a strong feeling of distress or disgust following an experience» [104, с. 287] ‘сильне відчуття страждань або відразу після певного досвіду’, *make someone's toes curl* «bring about an extreme reaction in someone, either of pleasure or disgust» [107, с. 294] ‘викликати у когось сильну реакцію, задоволення або відразу’, *вивертати печінки* «викликати сильну огиду, позиви до блювоти» [101, с. 63], *оскома на зубах* «у когось виникає відразу до чого-небудь; неприємно, бридко від чогось» [101, с. 469].

3.9 Фразеологізми на позначення хвилювання англійській та українській мовах

Хвилювання – це стан тривоги або нервового збудження, що виникає коли людина не знає, що може статись (або сталося) у певній ситуації. Як і шок, хвилювання є амбівалентною емоцією. Нервове збудження є найвищим ступенем вияву хвилювання. Як і здивування, хвилювання належить до амбівалентних емоцій, тобто, залежно від ситуації / контексту, може бути як позитивним, так і негативним [57, с. 236].

ФСПП на позначення хвилювання й збудження нараховує 27 одиниць англійської та 34 української мови, причому в англійській мові 16 одиниць передають хвилювання і 11 збудження, в українській 16 одиниць позначають хвилювання і 15 збудження. Прикладами ФО, що описують хвилювання, є: *have butterflies in your stomach* «have a queasy feeling because you are nervous» [107, с. 43] ‘мати почуття занепокоєння, тому що ви нервуєте’, *проймати до живця* «хвилювати, турбувати, дошкуляти» [101, с. 573].

Збудження, у першу чергу, змальовують такі фразеологічні одиниці: *bounce off the walls* «be full of nervous excitement or agitation» [104, с. 35] ‘бути сповненим нервового збудження або хвилювання’, *як на гарячій вугіллі* «у стані дуже сильного хвилювання, збудження і т. ін.» [103, с. 38].

Дослідженням виявлено 4 одиниці в англійській та 8 фразеологічних одиниць в українській мові із соматичними компонентами, а саме: *with bated breath* «in great suspense; very anxiously or excitedly» [107, с. 17] ‘у великій напрузі; дуже тривожно або збуджено’, *live on your nerves (or your nerve ends)* «be extremely anxious or tense» [104, с. 198] ‘бути надзвичайно тривожним або напруженим’, *клубок підкочується до горла* «кому-небудь спазми стискають горло від сильного хвилювання, переживання і т. ін.» [101, с. 301], *нерви здають* «хто-небудь втрачає спокій, рівновагу, хвилюється, непокоїться» [103, с. 133], *серце мало не вискочить з грудей* «хто-небудь страшенно переживає, хвилюється» [101, с. 642] та ін.

Дослідження виявило по 4 фразеологічні одиниці із фаунонімічними компонентами в англійській та українській мовах: *like a cat on a hot tin roof (or on hot bricks)* «very agitated, restless, or anxious» [104, с. 48] ‘дуже хвилювався, неспокійний чи тривожний’, *have kittens* «be extremely nervous or upset» [107, с. 162] ‘бути надзвичайно нервовим чи розчарованим’, *like a hen with one chick (or chicken)* «absurdly fussy and overanxious» [107, с. 142] ‘абсурдно метушливий і надмірно збуджений’, *коти шкребуть на серці* «хто-небудь хвилюється, перебуває у стані тривоги, неспокою» [101, с. 308] та *на душі ніби миші шкребуть* «у когось поганий, гнітючий настрій; комусь тривожно, неспокійно» [101, с. 390], *гадюка ссе коло серця* «хто-небудь постійно переживає, мучиться у зв’язку з чимось» [103, с. 45], *холодна жаба сидить під серцем* «кого-небудь охоплює хвилювання; передчуття чогось поганого, неприємного» [101, с. 233].

Найбільшою кількісною характеристикою в українській мові вирізняються фразеологізми з компонентами «дух», «душа», «серце» (21 одиниця). Типовими прикладами таких фразеологізмів є: *аж дух забило* «хто-небудь дуже вражений; у когось перехоплює дихання від збудження, хвилювання і т. ін.» [103, с. 72], *на серці кипить* «хто-небудь хвилюється, переживає і т. ін.» [103, с. 94], *колотити душу* «викликати неспокій, роздратування тощо» [101, с. 305] та їм подібні.

Фразеологізми із температурним компонентом наявні у цій групі в українській мові у кількості 11 одиниць: *ніби полум’ям обгортає* «хтось дуже вражений чимось, раптом відчуває сильне збентеження, хвилювання» [101, с. 445], *як жаром обдало* «хтось раптово відчуває неспокій, сильне хвилювання» [103, с. 146], *як окропом ошпарений* «дуже збуджений, знервований, розгніваний і т. ін.» [101, с. 479], *як холодною водою обдати* «раптово викликати у когось сильне збентеження, хвилювання, приголомшити когось» [101, с. 446].

3.10 Фразеологізми на позначення образи в англійській та українській мовах

Образа – реакція людини на те, що сприймається як несправедливо заподіяне приниження [57, с. 237].

ФСПП на позначення образи дорівнює 9-м одиницям англійської та 14-м української мови. Такий кількісний показник (найбільша кількість – в українській мові) зумовлений різницею понять образа у мовах, спричиненою культурними розбіжностями. В українській мові поняття образа трактується здебільшого як емоція, у той час як, наприклад, в англійській мові – як дія, умисне приниження честі і гідності особистості, часто виражене у непристойній формі, що викликає появу інших емоцій (гнів, хвилювання та ін.).

Фразеологізми *have a thick (or thin) skin* «be insensitive (or oversensitive) to criticism or insults» [104, с. 387] ‘бути нечутливим або занадто чутливим до критики та образ’ та *a chip on your shoulder* «if somebody has a chip on their shoulder, it means that they feel angry and resentful» [104, с. 69] ‘якщо хтось має чіп на плечі, це означає, що він сердиться або ображається’ містять соматичний компонент у своєму складі. Найбільшу кількість ФСПП образи в українській мові становлять фразеологізми із соматичними компонентами (5 одиниць), серед яких зазначимо *плювати в вічі* «виражати зневагу, презирство до когось; образити» [101, с. 521], *плювати в обличчя* «зневажати, образити, принижувати когось» [101, с. 521].

До ФО із температурними компонентами належать 2 українські фразеологізми: *припекти до живого* «викликати у когось страждання, глибоку образу» [103, с. 65], *як опарило* «хтось раптово відчув сильне збентеження внаслідок образи» [101, с. 479].

Денотативне значення окремого компонента збігається із значенням цілого фразеологізму у ФО *a hanging offence* «a serious offence» [107, с. 136] ‘серйозна образа’, також фразеологізм має український еквівалент (*смертельна образа*).

Висновки до розділу 3

1. За допомогою семантичного аналізу досліджувані фразеологізми було розподілено на 2 підгрупи: 1) ФО, що позначають емоційний стан (275 ФО в англійській та 311 в українській мові); 2) ФО, що позначають каузацію виникнення емоційного стану (18 одиниць в англійській та 37 в українській мові).

2. У результаті дослідження виявлено розбіжності у частотності використання типових символів, що застосовуються для передачі негативних емоцій у досліджуваних мовах. Найчисельнішу підгрупу складають фразеологізми із соматизмами (78 в англійській і 93 в українській). Використання флоризмів притаманне англійській мові (зафіксовано 15 і 9 одиниць із флористичними компонентами відповідно) і не характерне для української. Фаунонімічні компоненти трапляються у 17 англійських фразеологізмах та 14 українських. Подібно до ФО із флоризмами, використання фразеологічних одиниць із колоронімічними компонентами притаманне більшою мірою українській мові (12 одиниць в англійській і 15 в українській). Компоненти «душа» та «серце» в українській ФСГ на позначення негативних емоцій застосовуються 42 рази, а у англійській мові символ «серце» у цій групі вживається лише в 13-ох ФО. Також в українській мові виявлено 20 ФО із міфонімами та 30 лайливих фразеологізмів.

Було виявлено відмінності у кількісній реалізації фразеологізмів, що позначають негативні емоції в обох мовах, а також у внутрішній формі виявлених одиниць.

Семантичний аналіз уможливив розподілити досліджувані фразеологізми на дві підгрупи: 1) ФО, що позначають емоційний стан; 2) ФО, що позначають каузацію виникнення емоційного стану.

Чисельнішою є 1-ша підгрупа (275 ФО в англійській та 311 в українській мові). В переважній більшості фразеологізмів каузатором виступає суб'єкт (людина).

На основі диференційних сем у досліджуваних фразеологізмах було виокремлено 9 ФСПП, всього було виявлено в англійській мові 293 абсолютних одиниць та 348 в українській мові.

Найбільша кількість ФО входить до фразеосемантичної підгрупи, що позначає гнів, злість та роздратування. Така кількісна різниця пояснюється лінгвістичними, зокрема, вищим ступенем варіативності та полісемії ФО в українській мові, та екстралінгвістичними (культурологічними) факторами.

В українській мові у словникових визначеннях, зазвичай, не подається якась одна емоція, в англійській – притаманна менша абстрактність значень, тому більшість фразеологізмів на позначення емоційного стану означають різні відтінки емоцій однієї групи або одну конкретну емоцію, однак, в англійській фразеології траплялися і випадки багатозначності.

Під час розподілу одиниць ФСГ негативних емоцій людини, на окремі підгрупи, акцент було зроблено на конотативному (образному) аспекті значення фразеологізму, оскільки більшості ФО притаманна метафоричність та суб'єктивна оцінка дійсності. А саме: гнів, сум, шок, страх, розпач, сором, відраза, хвилювання та образа.

Гнів – це природна емоція, виникає у процесі життя людини і пізнання навколишнього світу; негативний емоційний стан, що зазвичай протікає у формі афекту, виникає внаслідок виникнення серйозних перешкод на шляху до задоволення виключно важливої для суб'єкта потреби. [52, с. 235]. Може мати різний ступінь свого вияву; бути незначним і надзвичайно сильним. ФСПП на позначення гніву, злості і роздратування є найбільшою за обсягом у обох мовах (англ. – 88, укр. – 102).

Сум – негативний емоційний стан, пов'язаний із отриманою достовірною чи недостовірною інформацією про неможливість задоволення найважливіших життєвих потреб, який супроводжується значною кількістю душевного болю [57, с. 236]. Як і злість, може протікати у гострій формі (горе), або бути вираженим слабко. За кількісним показником ФСПП на позначення горя, суму та печалі посідає друге місце (англ. – 57, укр. – 68). Англійській

ментальності притаманно звертати увагу на фізичні вияви емоційних переживань [23, с. 1–15], а не на так звані «душевні прояви». Кількість ФО із соматизмами – найбільша та нараховує 25 одиниць. В українській мові зафіксовано 15 одиниць із соматичними компонентами.

Здивування – емоційна реакція на раптово виниклі обставини, яка не має чітко вираженого позитивного або негативного забарвлення, тому це амбівалентна емоція. Гальмує всі попередні емоції, спрямовуючи увагу на об'єкт, що його викликав [57, с. 235]. *Шок* є найсильнішою формою здивування. ФСПП на позначення шоку і здивування нараховує 36 одиниць англійської та 34 української мови. Антропоніми, фауноніми, флоризми і колороніми у цій ФСПП виявлено лише в англійській мові.

Страх – негативний емоційний стан, з'являється при отриманні суб'єктом інформації про можливу загрозу його життєвому благополуччю [57, с. 236]. В англійській мові зафіксовано 39 ФО, в українській – 45. Найбільшу кількість одиниць становлять фразеологізми, що містять соматизми у своєму компонентному складі (14 в англ. та 22 в укр. мові).

Розпач – негативна емоція, пов'язана з відчуттям суб'єктом неможливості задовольнити якусь потребу [57, с. 235]. Виявлена кількісна різниця у ФСПП на позначення розпачу і зневіри в зіставлюваних мовах (англ. – 12, укр. – 32). Це зумовлено культурною різницею між двома народами (українцям притаманна надмірна емоційність та фаталістичність, англійцям – пошук раціональних рішень, а не вдавання у крайнощі). *Розпач* та *зневіра* є тотожними емоціями. В англійській мові виявлено 2 ФО, що позначає розпач, в українській – 12. *Зневіра* – в аналізованих мовах: 10 і 20 відповідно.

Сором – визначено як негативний стан, що виражається в усвідомленні невідповідності власних помислів, вчинків і зовнішності не тільки очікуванням оточуючих, а й власним уявленням про належну поведінку і зовнішній вигляд. Проте сором, як відчуття, є важливим для усвідомлення власних помилок та духовного росту, супроводжується значним емоційним стресом та іншими

негативними емоціями (наприклад, гнівом) [57, с. 236]. ФСПП на позначення *Сорому* нараховує 18 англійських та 17 українських ФО.

Відраза – негативний емоційний стан, що викликається об'єктами (предметами, людьми, обставинами), зіткнення з якими (фізична взаємодія, комунікація та ін.) суперечить ідеологічним, моральним або естетичним принципам і установкам суб'єкта [57, с. 235]. ФСПП налічують 7 одиниць англійської та 5 української мови. Як і у випадку із емоціями розпачу і зневіри, відраза та огида є синонімічними, взаємозамінними поняттями. Більшість одиниць цієї ФСПП містить соматизми у компонентному складі (англ. – 7, укр. – 5).

Хвилювання – це стан тривоги або нервового збудження, що виникає коли людина не знає, що може статись (або сталося) у певній ситуації. Є амбівалентною емоцією. Нервово збудження є найвищим ступенем вияву хвилювання. Залежно від ситуації / контексту, може бути як позитивним, так і негативним [57, с. 236].

ФСПП на позначення хвилювання й збудження налічує 27 одиниць англійської та 34 української мови, причому в англійській мові 16 одиниць передають хвилювання і 11 збудження, в українській 16 одиниць позначають хвилювання і 15 збудження. Також у процесі дослідження виявлено по 4 фразеологічні одиниці із фаунонімічними компонентами в англійській та українській мовах.

Образа – реакція людини на те, що сприймається як несправедливо заподіяне приниження [57, с. 237]. ФСПП дорівнює 9-м одиницям англійської та 14-м української мови. Така кількість зумовлена різницею понять образа у мовах, спричиненою культурними розбіжностями. В українській – трактується здебільшого як емоція, в англійській мові – як дія, умисне приниження честі і гідності особистості, часто виражене у непристойній формі, що викликає появу інших емоцій (гнів, хвилювання та ін.).

ВИСНОВКИ

1. У результаті дослідження укладено корпус фразеологічних одиниць на позначення негативних емоцій людини, який складає 293 одиниці в англійській та 348 в українській мові. Хоча емоції є універсальними, тобто переживання емоцій доступне усім людям незалежно від етнічного походження та певних чинників культури, сприйняття людиною емоцій та їх оцінка різняться, що частково пояснює чисельність ФО на позначення негативних емоцій у досліджуваних мовах (наприклад, притаманний українській нації кордоцентризм цілком закономірно впливає на виникнення великої кількості ФО, що передають психоемоційний стан). Іншими чинниками, що впливають на кількість досліджуваних фразеологізмів, є вищий ступінь варіативності, а також полісемія в українській мові, завдяки чому один фразеологізм може використовуватися для передачі двох-трьох або більше емоцій.

2. На основі класифікацій базових емоцій людини К. Ізарда і П. Екмана, негативними емоціями вважаємо злість, сум, шок, страх, розпач, сором, відразу, хвилювання й образу.

3. Встановлено, що емоційно забарвлена (емотивна) лексика будь-якої мови пов'язана із внутрішніми переживаннями людини, тобто психоемоційними факторами, та передає її суб'єктивне сприйняття реальності. Лексичні (а особливо – фразеологічні) мовні засоби відіграють особливу роль для позначення емоційного стану людини.

4. Спираючись на структурно-семантичні особливості досліджуваних ФО, запропоновано семантичну класифікацію, в межах якої було виділено 9 ФСПП: 1) гнів, злість, роздратування; 2) горе, сум, печаль; 3) шок, здивування; 4) страх; 5) розпач, зневіру; 6) сором; 7) відразу, огиду; 8) хвилювання, збудження; 9) образу.

5. Визначено, що сучасні тенденції мовознавства спонукають науковців орієнтуватися на комплексний підхід під час аналізу мовних явищ у рамках функційно-прагматичного підходу. Функціоналізм – напрямок лінгвістики, що досліджує мову як живий об'єкт, як постійне змінне явище, тому в рамках

функціонально-прагматичної парадигми обов'язково необхідно звертати увагу на умови спілкування, контекст висловлювання тощо.

6. Існує велика кількість трактувань терміна «прагматика». Згідно з терміном Якоба Л. Мея, прагматика як підполе лінгвістики та семіотики, що вивчає шляхи, за допомогою яких контекст впливає на значення; пояснює, як користувачі мов долають двозначність виразів, висловлювань тощо, оскільки значення залежить від способу, місця, часу тощо. Функційно-прагматичні параметри організації фразеологічних одиниць на позначення негативних емоцій тісно пов'язані з умовами контексту, певної ситуації, завданнями спілкування, тому дослідницька парадигма висуває на передній план проблеми аналізу мови в стані постійних змін.

7. Визначено, що дослідження в межах прагматичного аспекту передбачають врахування численних факторів вербальної та невербальної комунікації. Невербальні засоби спілкування (міміка, вираз очей, жестикуляція тощо) є найдавнішою формою спілкування відомою людству, тому вони допомагають краще зрозуміти, збагнути на інтуїтивному рівні прагматичну мету певного висловлювання, фразеологізму.

8. Ми з'ясували, що засоби та форми вираження негативних емоцій у двох зіставляваних мовах суттєво відрізняються, оскільки досліджувані фразеологізми на позначення негативних емоцій сформувалися у різних лінгвокультурних просторах. Наприклад, у парадигмі *ГОРЕ, СУМ, ПЕЧАЛЬ* прагматичне значення фразеологічних одиниць може реалізуватися за допомогою компонентів *СЛЬОЗИ, ДУША* У парадигмі *ШОК* ми виділили 2 підгрупи фразеологізмів із компонентами невербальної комунікації відповідно до типу сигналу: *зорові сигнали* та *сигнали міміки*. Також *ШОК, ЗДИВУВАННЯ* – це подвійні, «бінарні» емоції, тобто вони можуть мати як позитивне, так і негативне значення. У парадигмі *СТРАХ* ми визначили, що це – «стан хвилювання, тривоги, неспокою, викликаний чеканням чого-небудь неприємного, небажаного». *РОЗПАЧ* – стан сильного душевного болю, відчаю, безвихідності. *СОРОМ* можна трактувати як «почуття сильного збентеження,

зняжовіння через свою погану поведінку, недостойні дії, вчинки і т. ін.» [101]. *ВІДПРАЗА* – негативне відчуття, пов’язане із неприйняттям когось / чогось, почуття неприязні та навіть зневаги; тісно пов’язане із фізичною реакцією організму на певні явища, які неприємні для людини. *ОБПРАЗА* як емоція трактується двома способами: певний негативний вчинок або зневажливе висловлювання, метою якого є викликати у адресата почуття душевного болю, гіркоти; як почуття гіркоти, образи, викликане певним відповідним вчинком або принизливим, зневажливим словом [101].

9. Визначено, що зіставлення фразеологізмів на позначення негативних емоцій людини в британському та українському лінгвокультурних просторах продовжує перебувати в полі інтересу багатьох науковців. Залежно від ситуації та контексту одні і ті ж самі ФО можуть мати різне значення. Всебічне дослідження подібних фразеологізмів у парадигмі прагматичного підходу не втрачає свою актуальність.

10. За допомогою семантичного аналізу досліджуваних фразеологізмів було розподілено на 2 підгрупи: 1) ФО, що позначають емоційний стан (275 ФО в англійській та 311 в українській мові); 2) ФО, що позначають каузацію виникнення емоційного стану. Виявлено розбіжності у частотності використання типових символів, що застосовуються для передачі негативних емоцій в досліджуваних мовах. Найчисельнішу підгрупу складають фразеологізми із соматизмами. Використання флоризмів притаманне англійській мові і не характерне для української. Фаунонімічні компоненти вживаються у 17 англійських фразеологізмах та 14 українських. Подібно до ФО із флоризмами, використання фразеологічних одиниць із колоронімічними компонентами притаманне більшою мірою українській мові.

11. Було виявлено відмінності у кількісній реалізації фразеологізмів, що позначають негативні емоції у обох мовах, а також у внутрішній формі виявлених одиниць.

Семантичний аналіз уможливив розподілити досліджувані фразеологізми на дві підгрупи: 1) ФО, що позначають емоційний стан; 2) ФО, що позначають каузацію виникнення емоційного стану.

Чисельнішою є 1-ша підгрупа (275 ФО в англійській та 311 в українській мові). У переважній більшості фразеологізмів каузатором виступає суб'єкт (людина).

На основі диференційних сем у досліджуваних фразеологізмах було виокремлено 9 ФСПП, усього було виявлено в англійській мові 293 абсолютні одиниці та 348 в українській мові.

Найбільша кількість ФО входить до фразеосемантичної підгрупи, що позначає гнів, злість та роздратування. Така кількісна різниця пояснюється лінгвістичними, зокрема, вищим ступенем варіативності та полісемії ФО в українській мові, та екстралінгвістичними (культурологічними) факторами.

В українській мові у словникових визначеннях зазвичай не подається якась одна емоція, в англійській – притаманна менша абстрактність значень, тому більшість фразеологізмів на позначення емоційного стану означають різні відтінки емоцій однієї групи або одну конкретну емоцію, однак, в англійській фразеології траплялися і випадки багатозначності.

Під час розподілу одиниць ФСГ негативних емоцій людини, на окремі підгрупи, акцент було зроблено на конотативному (образному) аспекті значення фразеологізму, оскільки більшості ФО притаманна метафоричність та суб'єктивна оцінка дійсності.

Гнів – це природна емоція, виникає у процесі життя людини і пізнання навколишнього світу; негативний емоційний стан, що зазвичай протікає у формі афекту. Може мати різний ступінь свого вияву. ФСПП на позначення гніву, злості і роздратування є найбільшою за обсягом у обох мовах.

Сум – негативний емоційний стан, пов'язаний із отриманою достовірною чи недостовірною інформацією про неможливість задоволення найважливіших життєвих потреб, який супроводжується значною кількістю душевного болю. Як і злість, може протікати у гострій формі (горе), або бути

вираженим слабо. За кількісним показником ФСПП на позначення горя, суму та печалі посідає друге місце.

Здивування – емоційна реакція на раптово виниклі обставини, яка не має чітко вираженого позитивного або негативного забарвлення, тому це амбівалентна емоція. *Шок* є найсильнішою формою здивування.

Страх – негативний емоційний стан, з'являється при отриманні суб'єктом інформації про можливу загрозу його життєвому благополуччю.

Розпач – негативна емоція, пов'язана з відчуттям суб'єктом неможливості задовольнити якусь потребу. Виявлена кількісна різниця у ФСПП на позначення розпачу і зневіри в зіставляваних мовах.

Сором – визначено як негативний стан, що виражається в усвідомленні невідповідності власних помислів, вчинків і зовнішності не тільки очікуванням оточуючих, а й власним уявленням про належну поведінку і зовнішній вигляд.

Відраза – негативний емоційний стан, що викликається об'єктами, зіткнення з якими суперечить ідеологічним, моральним або естетичним принципам і установкам суб'єкта. Відраза та огида є синонімічними, взаємозамінними поняттями.

Хвилювання – це стан тривоги або нервового збудження, що виникає коли людина не знає, що може статися (або сталося) у певній ситуації. Є амбівалентною емоцією.

Образа – реакція людини на те, що сприймається як несправедливо заподіяне приниження.

12. Перспективою дослідження заявленої наукової проблеми є поглиблене вивчення як негативних, так і позитивних емоційних станів людини, зокрема опрацювання амбівалентних фразеологізмів і табуованої лексики, а також розширення дослідження за допомогою матеріалів інших мов з метою подальшого створення універсальної класифікації ФО, що позначають психоемоційний стан.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабенко Л. Г. Лексические средства обозначения эмоций в русском языке. Свердловск : Изд-во Уральск. ун-та, 1989. 184 с.
2. Бабенко О. В. Когнітивний і національно-культурні аспекти оцінної семантики фразеологічних одиниць з компонентом кольору (на матеріалі англійської та української мов). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2014. Вип. 46. С. 24-26.
3. Балли Ш. Французская стилистика. М. : Эдиториал УРСС, 2001. С. 15.
4. Баранова С. В. Прагматико-функціональні особливості евфемізмів для хвороб, смерті та її атрибутів у англійському мас-медійному дискурсі. *Філол. трактати*. 2018. 10, № 1. С. 19-25.
5. Білоноженко В. М. Українська мова : енциклопедія. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 770.
6. Богословская В. Р. Структурно-семантическая и функциональная адаптация заимствований: на материале спортивной лексики английского и русского языков : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Волгоград, 2003. 201 с.
7. Бойко Н. І. Вербалізація світу емоцій в українській мові : семантичний аспект. *Українське мовознавство*. 2009. № 39. С. 26–34.
8. Борисов О. О. Мовні засоби вираження емоційного концепту СТРАХ : лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі сучасної англійської художньої прози) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Житомир, 2005. 252 с.
9. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание : Пер. с англ. / Под ред., М. Кронгауза. М. : Русские словари, 1996. 416 с.
10. Виноградов В. В. Лексикология и лексикография. М. : Наука, 1977. 254 с.
11. Волкова Я. А. Деструктивное общение в когнитивно-дискурсивном аспекте : дис. ... д-ра филол. наук : 10.09.19. Волгоград, 2014. 430 с.
12. Волкова Н. Н. Русская эмотивная фразеология в языке и тексте: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Воронеж, 2005. 221 с.

13. Гавра Д. П. Основы теории коммуникации : Учебное пособие. Стандарт третьего поколения. СПб.: Питер, 2011. С. 29–33.
14. Гавриленко Н. Н. Переводческий анализ лингвистических особенностей французского специального дискурса. *Вестник российского университета дружбы народов*. Серия : Лингвистика. №1, 2015. С.201–211.
15. Гак В. Г. Повторная номинация и её стилистическое использование. Вопросы французской филологии: сб. трудов. М. : 1947. С. 120–126.
16. Гнатюк Л. Я. Вияв чинника «Збереження обличчя» у міжкультурному ракурсі (на матеріалі української, англійської, польської мов). *Восточнукраинский лингвистический сборник*. ДонНУ. Вінниця, 2015. Вип.16. С.109–123.
17. Гнатюк Л. Я. Інтерперсональна комунікація у міжкультурній взаємодії: прагматика, типологія вербальних і невербальних виявів (на матеріалі англійської, української, польської мов): дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.15. Київ, 2015. 370 с.
18. Гоштанар І. Соматичні фразеологізми в лінгвокогнітивному аспекті. *Лінгвістика*. 2014. Випуск ХХІ. С. 52–55.
19. Демиденко Г. Г. Етнокультурні особливості паралінгвальних фразеологізмів української мови на позначення негативних емоцій. *Язык. Культура. Социум : реалии, категории и механизмы взаимодействия* : сб. науч. трудов по итогам международного научно-практического семинара по вопросам филологического образования и межкультурной коммуникации. Старый Оскол : 2014. С. 51–61.
20. Дмитриева Н. А. Сопоставительный анализ семантической структуры лексических единиц, вербализующих концепт "эмоция" в лингвокультурах русского, английского, французского и итальянского языков. *Вестник российского университета дружбы народов*. Серия : Лингвистика. №1, 2015. С. 81–93.
21. Додонов Б. И. Эмоция как ценность. М. : Политиздат, 1978. с. 272.

22. Додонов Р. О. Соціально-філософський аналіз процесу формування та функціонування етноментальності : автореф. дис. ... д-ра наук : 09.00.03. К., 1999. 36 с.
23. Дудка В.І. Становлення та розвиток фразеосемантичного поля «радість і горе» в німецькій мові (досвід діахронічного дослідження) : автореф. дис. ... канд. філол. Наук. К., 1994.15 с.
24. Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве: кол. моногр. Волгоград : Изд-во ВГ СПУ «Перемена», 2013.
25. Жура В. В. Речевые стратегии врача в устном медицинском дискурсе. *Альманах современной науки и образования*. 2007. № 3 (3): в 3-х ч. Ч. II. С. 59–61.
26. Иванов В.Вс. Лингвистика третьего тысячелетия. М.: ЯСК, 2004.
27. Изард К. Э. Психология эмоций. СПб: Издательство Питер, 2008. 464 с.
28. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. СПб. : Питер, 2001. 752 с.
29. ИONOва С. В., Ларина Т. В Вестник РУДН. Серия : Лингвистика. 2015. № 1 С. 8–10.
30. ИONOва С. В., Штеба О. А. Смешанные эмоции: к вопросу о лингвистической репрезентации и метязыке описания. *Вопросы психолингвистики*. 2019. 2(40). С. 63–64.
31. Каракевич Р. О. Джерела національно-культурної конотації фразеологізмів. *Ювілейний збірник на пошану кандидата психологічних наук, доцента Василя Лопушанського*. Дрогобич : 2017. ТОМ 5. С. 310-314.
32. Костюк Ю. Г. Функційно-прагматичні аспекти фразеологізмів на позначення негативних емоцій людини в різних лінгвокультурних просторах (британському та українському). *Зіставне вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур* : міжвуз. наук. студ. конф., 13–14 квіт. 2020 р. : матеріали. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. С.
33. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : Підручник. К. : Видавничий центр «Академія», 2003. 464 с.

34. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка : Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. 2-е изд., перераб. М. : Высш. шк., Дубна : Изд. центр "Феникс", 1996. 200 с.
35. Лагіна І. А. Колороніми у структурі англійських фразеологізмів. *Наукові записки*. 2010. № 13. С. 425–429.
36. Лазариди М. И. Психические состояния в полевом описании: номинативно-функциональный аспект. 4-е изд., доп. Бишкек : 2011. 356 с.
37. Леонтьев В. В. Понятия невежливости и грубости в современной лингвистике. *Экология языка и коммуникативная практика*. 2013. №1. С.
38. Лозинська О. С. Контекстуальні інновації польських кінематичних фразеологізмів на позначення емоцій. *Проблеми слов'янознавства*. 2012. Вип. 61. С. 177–185.
39. Лозова О. Концептуальний аналіз емотивності в англійській фразеології. *Філологія*. 2009. № 1. С. 74–80.
40. Луговая Н.В. Национально-культурные особенности фразеологических единиц сферы психоэмоционального состояния человека (на материале русского и французского языков) : автореф. дис. ... канд. филол. Наук : 10.12.19. Краснодар, 2007. 19 с.
41. Маджаева С. И. К проблеме эмоциогенности медицинского термина. *Вестник российского университета дружбы народов*. Серия : Лингвистика. №1, 2015. С.94–104.
42. Маркова Д. С. Колороніми у фразеологізмах на позначення почуттів в українській та німецькій мовах. *МАГІСТЕРІУМ. Мовознавчі студії*. 2016. Випуск 62. С. 61–64.
43. Маякина М. О. Фразеологические словосочетания, описывающие невербальное поведение человека: коммуникативно-прагматический и лексикографические аспекты (на материале англоязычных художественных текстов). Иваново : 2006.

44. Насалевич Т. В., Луханова А. М. Емоції як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Филологические науки. Теоретические и методологические проблемы исследования языка*. 2015. №3(13). С. 46–49.
45. Озюменко В.И. Выражение эмоций грамматическими средствами английского языка. *Вестник российского университета дружбы народов. Серия : Лингвистика*. 2015. №1. С. 126–143.
46. Піняжина О.В. Емоційність та засоби її реалізації. *Язык и культура*. К. : Издательский дом Дмитрия Бурого, 2009. Выпуск 12. Том 2 (127). 367 с.
47. Петровский А. В. Введение в психологию. Москва : Издательский центр «Академия», 1996. 247 с.
48. Поваляєва Г. С. Реалізація фатичної функції у системі чат комунікація. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки»*. Мовознавство. Дрогобич : 2014. № 2. С. 103–108.
49. Потебня А. А. Мысль и язык. Слово и миф. М. : Правда, 1989. С. 17–200.
50. Прадид Ю. Ф. Русско-украинский и украинско-русский тематический словарь : Эмоции человека. – Симферополь : Редотдел Крымского комитета по печати, 1994. 243 с.
51. Пузырев А. В. *Лингвистическая энциклопедия эмоций*. К эмотивной лингвистике : сб. науч. тр., посвящ. 75-летию проф. В. И. Шаховского. Волгоград : Волгогр. науч. изд-во, 2015. С. 370–375.
52. Ренц Т. Г. Романтический дискурс в коммуникативно-семиотической парадигме. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2011. № 25 (240). Вып. 58 . С. 138–142.
53. Сакаева Л. Р. Сопоставительный анализ фразеологических единиц антропоцентрической направленности (на материале русского, английского, татарского и таджикского языков) : автореф. дис. ... д-ра филол. Наук : 10.02.20. Казань, 2008. 40 с.
54. Селігей П.О. Внутрішня форма назв емоцій в українській мові. *Мовознавство*. 2001. № 1. С. 24–33.

55. Сорокин Ю. А. Психолингвистические аспекты изучения текста. М. : Наука, 1985. 168 с.
56. Сошко О. Г. Моделювання метонімічних фразеологічних зворотів на позначення емоційних характеристик на матеріалі української, німецької та англійської мов. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. №1. С. 389–393.
57. Сребрянская Н.А. Эмотивная лингвистика – перспективное направление лингвистических исследований. *Вестник Воронежского государственного университета*. 2008. № 2. С. 282–284.
58. Сребрянская Н. А. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка». *Вестник Воронежского государственного университета*. Серия : Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2008. № 2. С. 282–284.
59. Столяренко Л. Д. Психология : краткий курс лекций. 4-е изд., перераб. и доп. М. : Издательство Юрайт, 2015. С. 124.
60. Ступницкий В. П. Психология : Учебник для бакалавров. М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2013. С. 229–232.
61. Тарасова О. Д. Основные направления исследования эмоций в лингвистике. *Вестник Московского государственного областного университета*. Серия : Лингвистика. 2015. № 3. С. 38–45.
62. Трофімова В. О. Тілесна метафора як механізм утворення фразеологічних одиниць на позначення негативних емоцій в англійській та українській мовах. *Вісник Житомирського державного університету*. 2011. Вип. 57(18). С. 174–178.
63. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : Посібник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів. Луганськ : Альма-матер, 2005. С. 1–76.
64. Хлебутина В. Ю., Максименко О. И. Проявление эмотивности в спортивном дискурсе (на примере танцевальной терминологии). *Вестник российского университета дружбы народов*. Серия : Лингвистика. 2015. №1. С. 105–111.

65. Ховпуна Р. О. Способи відтворення німецьких фразеологізмів на позначення емоційного стану людини українською мовою. К. : Бібліофонд, 2013. 57 с.
66. Чесноков И. И. Тактика изгнания как структурная составляющая виндиктивного дискурса. *Когниция, коммуникация, дискурс*. 2010. № 2. С. 62–72.
67. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. Воронеж : Изд-во ВГ, 1987. 188 с.
68. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций : монография. М. : Гнозис, 2008.
69. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. Волгоград : Перемена, 2000. С. 328–365.
70. Штеба А. Ю. Лингвоэкологический абсолют смешанных эмоций. *Экология языка и коммуникативная практика*. 2014. № 2. С. 172–178.
71. Экман П. Психология эмоций. СПб. : Издательство Питер, 2018. 240 с.
72. Эмирова А. М. Русская фразеология в коммуникативно-прагматическом освещении : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01. Ташкент, 1989. 41 с.
73. Biedermann H. Dictionary of Symbolism : Cultural Icons and the Meanings Behind Them. NY. : Penguin, 1994. 480 p.
74. Calhoun Ch. What Is An Emotion. Classic Readings in Philosophical Psychology. NY. : Academic Press, 1984. 368 p.
75. Clark E. Two Pragmatic Principles in Language Use and Acquisition. *Pragmatic Development in First Language Acquisition John Benjamins Publishing*. Amsterdam. 2014. P. 105–120.
76. Cowie A. Phraseology: Theory, Analysis, and Applications. Oxford: Oxford University Press. 2001. P. 1–38.
77. Daejin K. The Role of an Interactive Book Reading Program in the Development of Second Language Pragmatic Competence. *The Modern Language Journal*. 2002. Vol. 86, No. 3. P. 332–348.
78. Dale April Koike Pragmatic Competence and Adult L2 Acquisition: Speech Acts in Interlanguage. *The Modern Language Journal*, 1989. Vol. 73, No. 3. P. 279–289.

79. Danes F. Cognition and Emotion in Discourse Interaction: A Preliminary Survey of the Field. Preprints of the Plenary Session papers. *XIVth International Congress of Linguistics*. Berlin. 10–15 August 1987. P. 272–291.
80. Darwin Ch. The Expression of the Emotions in Man and Animals. Charleston, S. C. : Create Space Independent Publishing Platform, 2017. 158 p.
81. Ekman P. Universals and Cultural Differences in Facial Expressions of Emotion / In J. Cole (Ed.). Nebraska Symposium on Motivation. Lincoln University of Nebraska Press, 1972. Vol. 19. P. 207–282.
82. Gardiner H. M. Feeling and Emotion: A History of Theories. N. Y. : Russell & Russell, 1937. 455 p.
83. Hnatiuk L. J. The Functional and Pragmatic Peculiarities of the Anthropocentric Phraseological Units in Different Languages and Cultural Environments (on the Descriptive Material of Ukrainian, Russian, Polish, English). *Studies about Languages*. 2017. No. 30. P. 18–28.
84. Kahl St. Kontrastive Analyse zu phraseologischen Somatismen im Deutschen und Italienischen. Bamberg : University of Bamberg Press, 2015. 250 S.
85. Korčáková M. Phraseologismen in exklusiven Frauenzeitschriften: Bachelorarbeit. Brünn : Masaryk Universität, 2009. 62 S.
86. Kövecses Z. Metaphor and Emotion: Language, Culture and Body in Human Feeling. Cambridge University Press, 2003. 244 p.
87. Leech G. Principles of Pragmatics. London–New York, 1983. P.82.
88. Mey, Jacob L. Pragmatics: An Introduction. Oxford : Blackwell, 2001. P.
89. Masahiro Takimoto. The Effects of Deductive and Inductive Instruction on the Development of Language Learners' Pragmatic Competence. *The Modern Language Journal*. 2008. Vol. 92, No. 3 P. 369–386.
90. Moon R. Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach. Oxford : Academic Press, 1998. P. 2–5.
91. Plutchik R. Emotions and Life: Perspectives from Psychology, Biology, and Evolution. Washington, DC : American Psychological Association, 2003. 381 p.

92. Pouchová E. Die «Zeit» in der deutschen Phraseologie und ihre tschechischen Äquivalente : Magister- Diplomarbeit. Brünn : Masaryk Universität, 2013. 94 S.
93. Říhová K. Sprichwörter und Emotionen : Bachelorarbeit. Zlin : Tomas Bata University, 2010. 60 S.
94. Semantics and Pragmatics. Linguistic Society of America. URL : www.linguisticsociety.org (дата звернення : 13.10.2020)
95. Shaozhong Liu. What is pragmatics? URL : <https://web.archive.org/web/20090307222541/http://www.gxnu.edu.cn/Personal/szliu/definition.html> (дата звернення : 13.10.2020)
96. Shappeck M. Pragmatics : An Introduction. *Linguistic Society of America*. 2004. P. 183–184.
97. Strongman K. T. The psychology of emotion: from everyday life to theory. 5th ed. S. : Biddles Ltd, 2003. P. 132–151.
98. Verschueren J. : Principles of pragmatics. Cambridge. : Cambridge University Press : 2008. P. 459–470.
99. What Is Pragmatics? URL : <https://www.thoughtco.com/pragmatics-language-1691654> (дата звернення : 13.10.2020)
100. World Health Organization: Mental Health. URL : https://www.who.int/mental_health/prevention/suicide/countrydata/en/ (дата звернення : 13.10.2020)

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

101. Словник української мови в 11 т. / за ред. І.К.Білодіда. К. : Наук. думка, 1970-1980. URL : <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 13.10.2020).
102. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. К : «Наукова думка», 2003. 788 с.
103. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. К. : «Освіта», 1998. 224 с.
104. Cambridge International Dictionary of Idioms / Kerry Maxwell. Cambridge University Press, 2002. 587 p.

105. Cambridge International Dictionary of Idioms. URL : <https://dictionary.cambridge.org/> (дата звернення : 11.10.2020)
106. Join Macmillan Dictionary. URL : <https://www.macmillandictionary.com/> (дата звернення : 10.10.2020)
107. Oxford Dictionary of Idioms / edit. Judith Siefring. Oxford University Press, 2004. 340 p.
108. The Idioms: Largest Idioms Dictionary. URL : <https://www.theidioms.com> (дата звернення : 12.10.2020)
109. The Free Dictionary by Farlex. URL : <https://idioms.thefreedictionary.com/> (дата звернення : 12.10.2020)

